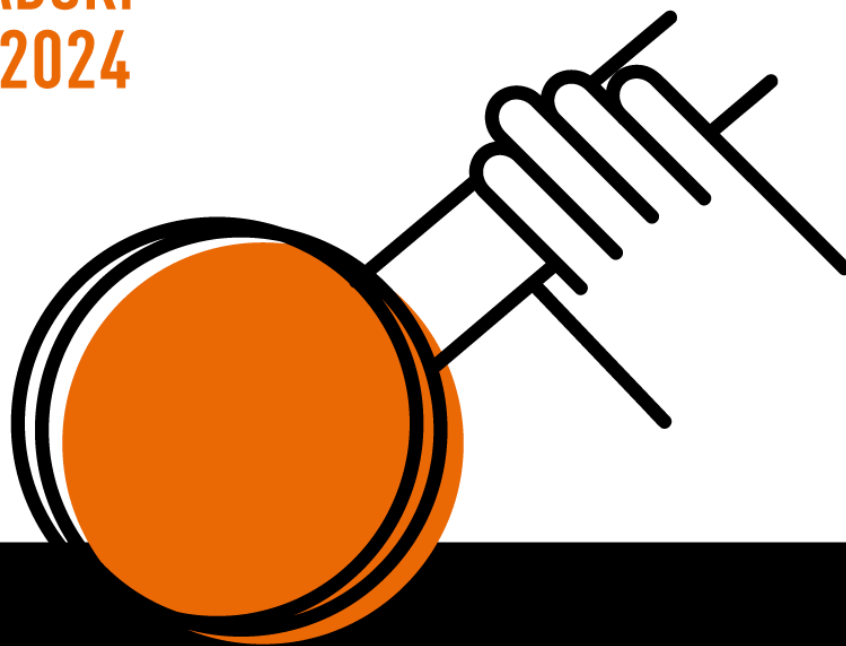

**BEOGRADSKI
IZBORI2024**

CRTA:

**Drugi presek
dugoročnog
posmatranja izbora**

13. maj - 28. maj

SADRŽAJ

SADRŽAJ	2
PRILOZI	2
1. Sažetak	4
2. Politički kontekst	8
3. Izborni okvir i uslovi	11
3.1. Proces pregovora oko unapređenja izbornih uslova	11
3.2. Nadzor nad primenom dopune Zakona o jedinstvenom biračkom spisku	13
3.3. Terenske kontrole Ministarstva unutrašnjih poslova	16
3.4. Sporna izmena Uputstva za sprovođenje Zakona o jedinstvenom biračkom spisku	16
4. Postupanje gradske izborne administracije	19
4.1. Proces kandidovanja: prikupljanje i overa potpisa i proglašenje kandidatura	20
4.1.1. Kontrola validnosti potpisa birača	23
4.1.2. Studija slučaja: Tumačenje dopune Zakona o JBS po pitanju prava na kandidovanje na izborima 2. juna	24
4.2. Zaključenje Jedinstvenog biračkog spiska i biračka mesta u Beogradu	25
6. Tok izborne kampanje	29
6.1. Kampanja na terenu	30
6.1.1. Pregled aktivnosti političkih stranaka na terenu	30
6.1.2. Opstrukcije prilikom prikupljanja potpisa podrške za kandidaturu	31
6.1.3. Izjednačavanje države i stranke	32
6.1.4. Referendumska atmosfera i produbljivanje polarizacije	34
6.1.5. Pritisci na građane i klijentelistički odnos sa građanima	35
6.1.6. Zloupotreba ličnih podataka	39
6.2. Pluralizam u medijima	39
6.2.1. Zastupljenost i ton izveštavanja o političkim akterima	39
6.2.2. Uloga predsednika Srbije u izornoj kampanji za lokalne izbore	46
6.2.3. Jezik medija u službi produbljivanja podela u društvu	47
7. Postupanje nezavisnih institucija	47
7.1. Agencija za sprečavanje korupcije	48
7.2. Regulatorno telo za elektronske medije	49
7.2.1. Efekti Pravilnika o načinu izvršavanja obaveza pružalaca medijskih usluga tokom izborne kampanje	49
7.2.2. Postupanje REM-a tokom izborne kampanje	50
8. Sastanci Posmatračke misije Crte sa relevantnim institucijama i političkim akterima	51
9. Prijave Posmatračke misije Crte u kampanji za beogradske izbore	52
9.1. Prijave Agenciji za sprečavanje korupcije	52
9.2. Prijave Regulatornom telu za elektronske medije	55
Metodologija	58
O Posmatračkoj misiji Crte	59

PRILOZI

Tabela 1. Razlika u broju birača u biračkom spisku za gradske i opštinske izbore, po opštinama

Tabela 2. Pregled ukupnog broja overenih izjava birača i načina njihove overe po izbornim listama

Tabela 3. Pregled odgovora beogradskih opština na zahtev za informacije od javnog značaja u vezi promene biračkih mesta za beogradske izbore 2. Juna 2024. godine

Tabela 4. Odnos broja biračkih mesta sa više od 1.800 upisanih birača za izbore 17. decembra 2023. i izbore 2. juna 2024. godine, po opštinama

Grafikon 1. Poređenje izveštavanja televizija sa nacionalnom pokrivenošću u centralnim vestima prema zastupljenosti političkih aktera po mesecima (januar 2023 - april 2024)

Grafikon 2. Ton izveštavanja o političkim akterima u centralnim vestima pet televizija sa nacionalnom pokrivenošću u izbornoj kampanji za beogradske izbore

Grafikon 3. Uloga političkih aktera u centralnim vestima pet televizija sa nacionalnom pokrivenošću u izbornoj kampanji za beogradske izbore

Grafikon 4. Zastupljenost političkih aktera u centralnim vestima pet televizija sa nacionalnom pokrivenošću u izbornoj kampanji za beogradske izbore

Grafikon 5. Ton izveštavanja o političkim akterima u centralnim vestima pet televizija sa nacionalnom pokrivenošću u izbornoj kampanji za beogradske izbore

Grafikon 6. Uloga političkih aktera u centralnim vestima pet televizija sa nacionalnom pokrivenošću u izbornoj kampanji za beogradske izbore

Grafikon 7. Poređenje izveštavanja RTS-a u Dnevniku 2 prema zastupljenosti političkih aktera po mesecima (januar 2023 - april 2024)

1. Sažetak

U drugoj polovini kampanje za izbore za odbornike Skupštine grada Beograda pojačan je intenzitet predizbornih aktivnosti, ali i trend utapanja pitanja lokalnih politika u nacionalne teme, plasirane sa vrha države. Izneverena su očekivanja dela javnosti da će međustranački dijalog o unapređenju izbornih uslova, koji se odvijao paralelno s kampanjom, imati efekta na kvalitet uslova za beogradske izbore.

U periodu koji pokriva ovaj izveštaj (13 - 28. maj) međustranački dijalog o unapređenju izbornih uslova i primeni preporuka ODIHR je zaustavljen - pre nego što je uspeo da proizvede suštinski značajne rezultate. Postignut je politički dogovor o nužnoj meri da se dopuni Zakon o jedinstvenom biračkom spisku tako da birači koji su promenili opštinu prebivališta od jula 2023. godine, biračko pravo 2. juna 2024. ostvare u prethodnoj opštini (ako se tamo održavaju lokalni izbori). Osim toga, nisu napravljeni ni mali koraci ka zajedničkim pozicijama o mogućim predlozima zakona i javnih politika za kvalitetniji izborni proces i ispunjenje preporuka ODIHR.

Skupštinska Radna grupa za unapređenje izbornog procesa trebalo je da do 20. maja zauzme jedinstven stav o predlozima zakonskih i podzakonskih izmena koje bi mogle imati efekta na izbore 2. juna. Do toga nije došlo usled odbijanja članova iz redova vladajuće većine da se izjasne o predloženim rešenjima.

Posmatračka misija Crte, čiji posmatrači su akreditovani da prate izbore za odbornike Skupštine grada Beograda, ocenjuje da završnicu kampanje obeležavaju hronični izborni problemi - zamaglivanje granice između države i političke stranke, pritisci na birače i zloupotreba javnih resursa za potrebe partijske kampanje.

Izborna kampanja kojom po broju aktivnosti dominira izborna lista vlasti i podrška koju joj daju najviši državni i gradski funkcioneri, odaje utisak **nacionalnih ili predsedničkih izbora, a ne trke za mandate gradskih odbornika**. Glavni narativ kampanje, promovisan još pre raspisivanja izbora, po kojem su **beogradski izbori predstavljeni kao pitanje budućnosti i opstanka nacije, nametnuli su visoki državni i gradski zvaničnici**.

O zamaglivanju granice između države i partije, ali i lokalnih izbora i paralelne državne kampanje koja se vodi pod velom nacionalnih pitanja, sa sloganom "Srbija sutra", te porukama "Mi nismo genocidan narod" uz potpis "Srbija i Srpska", **govori i podatak Posmatračke misije Crte da su se na stranačkim skupovima izborne liste vlasti prenosile iste poruke koje su plasirane i kroz aktivnosti države**. Posmatračka misija Crte je do 27. maja zabeležila više od 300 aktivnosti u kampanji širom Beograda na kojima su visoki javni funkcioneri imali ukupno 700 pojavljivanja. U prvom planu obraćanja tih funkcionera bile su upravo poruke koje su lokalne izbore u Beogradu predstavljale kao sudbonosne za naciju. Aleksandar Vučić, mada nije kandidat, glavno je lice i brend kampanje koalicije okupljene oko izborne liste "Aleksandar Vučić - Beograd sutra". Vučić je u ovom kapacitetu, ali i u svojstvu predsednika Republike Srbije, bio ubedljivo najdominantnija figura medijskog prostora koji se u 55 dana kampanje obratio javnosti

preko najuticajnijih televizija 55 puta i ostvario duplo više vremena u centralnim vestima od svih izbornih aktera zajedno.

U Beogradu su posmatrači Crte zabeležili **94 događaja s elementima zloupotrebe javnih resursa** - od korišćenja obeležja institucija u promotivnim spotovima, preko korišćenja vozila i prostorija javnih institucija, do angažovanja zaposlenih u javnom sektoru u stranačkim promotivnim aktivnostima.

Više od 70 sagovornika Posmatračke misije Crte iz Beograda svedočilo je o pritiscima na birače koje su sami doživeli ili kojima su svedočili. Nalazi razgovora pokazuju da su politički pritisci u kampanji za beogradske izbore normalizovani do te mere da ih i politički akteri i sami građani smatraju neizostavnim delom izborne sezone. Svedočanstva opisuju atmosferu straha, u kojoj se građani retko odlučuju da pritiske prijave, budući da nemaju poverenja u institucije i njihovu spremnost da im pruže zaštitu. O pritiscima i strahu svedočili su **zaposleni u javno-komunalnim preduzećima, opštinskim upravama, predškolskim i školskim ustanovama, gerontološkim centrima i udruženjima osoba s hendikepom.**

Posmatračka misija Crte zabeležila je **zabrinjavajući slučaj zloupotrebe dece u kampanji**, koju je beogradska predškolska ustanova odvela na dečiju predstavu na kojoj su se slale političke poruke vlasti i njene izborne liste. Posebnu zabrinutost izazivaju i navodi da su stranke u Beogradu **ciljano kontaktirale ljude iz socijalno ugroženih slojeva, kao i domaćinstva koja imaju neizmirene dugove za usluge javno-komunalnih preduzeća.**

Izbori za glavni grad države i pitanja gradskih politika bili su kao tema skrajnuti u najuticajnijim medijima u Srbiji, koje je Crta sistematski pratila u periodu **od 3. aprila do 19. maja 2024. godine.** Takođe, najuticajniji mediji - **RTS 1, TV Pink, TV Prva, TV Happy i TV B92 - demonstrirali su** izrazito nejednak tretman predstavnika izbornih lista vlasti i opozicije. Nalazi monitoringa pokazuju gotovo apsolutnu dominaciju predstavnika vlasti u centralnim vestima, s prosečnom zastupljenošću od 93 odsto vremena.

U toku kampanje **aktivisti političkih stranaka su ukazivali da su izloženi fizičkim i verbalnim napadima, od čega je najveći broj zabeležen u drugoj polovini kampanje.** Predstavnici izborne liste vlasti objavili su da su na Novom Beogradu njihove aktiviste napali prolaznici koje je instruisala opozicija. Narodni pokret Srbije je prijavio napad na aktiviste u Starom gradu, aktivistu Zeleno-levog fronta su napali maskirani napadači na Zvezdari, dok su na Voždovcu aktivisti SNS-a pretili aktivistima liste Biram borbu, sa namerom da ih oteraju sa mesta gde su organizovali štand. Incident se desio i na konferenciji za medije o uklanjanju splavova kada je Aleksandar Šapić prisutnom građaninu oteo telefon iz ruke i bacio ga.

GIK je u ovom periodu usvojila Odluku o objavljivanju ukupnog broja birača u gradu Beogradu, koji iznosi **1.602.112**, što je 11.222 birača manje nego na poslednjim beogradskim izborima u decembru 2023. godine.

Zabrinutost u vezi sa stanjem Jedinistvenog biračkog spiska, koji je zaključen 17. maja za izbore 2. juna, ponovo se javlja u delu javnosti. Pored informacija koje su slali Crtni posmatrači, **Posmatračka misija je primila i preko 200 poziva građana** od početka kampanje do 28. maja. Građani su najčešće iznosili **sumnju da su nepoznata lica prijavljena na njihovim adresama**, dok je Crta primila informacije da su **na adrese nekih građana stigli pozivi za glasanje osobama koje ne poznaju**. Osim toga, građani su Posmatračkoj misiji javljali i **slučajeve pristiglih poziva za glasanje preminulim licima**, kao i **licima koja su se odjavila sa adrese** na koju je stigao poziv.

Provera primene nove zakonske norme, po kojoj će građani koji su od 3. jula 2023. godine menjali prebivalište između lokalnih samouprava 2. juna glasati na svojim starim adresama ako se u njihovim prethodnim opštinama održavaju izbori, sprovedena je u izuzetno ograničenim uslovima. Faktori koji su ograničili nadzor nad primenom novousvojenog člana Zakona o jedinstvenom biračkom spisku članovima skupštinske Radne grupe za unapređenje izbornog procesa su: izostanak kontrole nad načinom i kriterijumima koje je Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) primenilo prilikom formiranja spiska birača koji su od 3. jula 2023. godine menjali prebivalište između jedinica lokalne samouprave, kao i onemogućena pretraga baze Jedinistvenog biračkog spiska po imenu, srednjem imenu, prezimenu i adresi birača.

Uprkos ograničenoj mogućnosti provere, Crta, čiji su predstavnici kao članovi Radne grupe pratili proces primene zakona iz Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave (MDULS), je **utvrdila da spisak koji je dostavio MUP ne sadrži sve birače koji su menjali prebivalište između jedinica lokalnih samouprava nakon 3. jula 2023. godine, te da primena ove odredbe nije sprovedena kompletno i u dobroj veri.**

Gradska izborna komisija Beograda (GIK) je i u ovom periodu izveštavanja radila u skladu sa zakonom i sa zakonskim rokovima. GIK je zadržala isti nivo transparentnosti kao i tokom prvih mesec i po dana izborne kampanje, koji je u odnosu na prošlogodišnji izborni proces unapređen uvođenjem video prenosa sednica. **Većina odluka je usvojena jednoglasno.** Komisija je odlučivala i o dva prigovora - jedan je odbačen, dok je drugi odbijen.

Ukupno se na ovim izborima kandidovalo 14 izbornih lista. Za potrebe kandidovanja bilo je potrebno predati najmanje 3.000 overenih izjava podrške birača, dok je ukupan broj predatih potpisa podrške svih lista veći od 59.000. **Izborne liste su potpise dominantno overavale u opštinskim upravama - svega 22 odsto je overeno kod javnih beležnika.**

Proces kandidovanja, zaključen 12. maja, ponovo su obeležili **navodi o opstrukcijama prilikom skupljanja potpisa podrške za kandidaturu pošto je više opozicionih kandidata prijavljivalo nedostupnost overivača.** Takođe, pojavili su se i **navodi o barem jednoj falsifikovanoj izjavi podrške birača, što je zabeleženo kod izborne liste grčke nacionalne manjine "Beograd naš grad".** Sumnje su se javile i u pogledu dopune nedostajućih izjava podrške birača za izbornu listu **"Mi glas iz naroda"** budući da su takve izjave prikupljene i overene u jako kratkom roku.

Postupanje Agencije za sprečavanje korupcije je primetno sporije nego u prethodnim izbornim ciklusima iako zakonske odredbe propisuju postupanje po prijavama u kratkim rokovima od pet dana. Crta je zabeležila da su akteri na koje su se prijave odnosile kasnili da pošalju Agenciji odgovore na navode iz prijave, zbog čega Agencija nije mogla efektivno da postupa u rokovima. **Prvi postupci Agencije registrovani su tek u poslednjim nedeljama izborne kampanje** iako se radi o prijavama koje je Posmatračka misija Crte podnela u drugoj polovini aprila.

Posmatračka misija Crte podnela je 46 prijava nadzornim i regulatornim telima, većinu u ovom izveštajnom periodu. Agenciji za sprečavanje korupcije Crta je podnela 31 prijavu, dok je Regulatornom telu za elektronske medije podnela 15 prijava.

Prijave koje su REM-u podnete protiv medija koji zanemaruju i krše zakonske obaveze - npr. promocijom agresivne retorike, govora mržnje i upotrebom veštačke inteligencije protiv političkih protivnika - nisu ni objavljene na zvaničnom sajtu institucije. **Tek u poslednjoj nedelji kampanje, javnost je obaveštena da je Regulatorno telo za elektronske medije pokrenulo prvi postupak**, i to nakon što je Posmatračka misija Crte podnela prijavu zbog korišćenja *deep fake* tehnologije u simuliranju izjave lidera izborne liste "Dr Savo Manojlović - I ja sam Beograd - Kreni-promeni" na TV Pink.

Korak u dobrom pravcu u regulisanju medijskog izveštavanja u izborima je okolnost da su komercijalne televizije prvi put nakon 2020. godine obuhvaćene Pravilnikom o načinu izvršavanja obaveza pružalaca medijskih usluga u toku izborne kampanje, **koji je stupio na snagu 18. maja 2024. godine.** Ipak, **REM do dana zaključenja ovog izveštaja nije sprovodio nadzor nad novim obavezama koje Pravilnik nameće.** Posmatračka misija Crte je na televizijama Pink, Happy i B92 zabeležila političke oglase u centralnim vestima iako se u Pravilniku navodi da se "političke oglasne poruke ne smeju obavljati tokom prikazivanja centralne informativne emisije".

Do ovog trenutka Posmatračka misija Crte organizovala je sastanke sa Agencijom za sprečavanje korupcije, Poverenicom za zaštitu ravnopravnosti i Zaštitnikom građana. Na poziv Posmatračke misije Crte za sastanak, REM je odgovorio tek u završnici kampanje, predloživši 1. jun kao termin za sastanak. Viši sud u Beogradu obavestio je Crtu da nije moguće sastanak organizovati jer je već počeo da odlučuje u određenim predmetima koji su u vezi sa izbornim postupkom. **Na zvaničan poziv za sastanak sa Posmatračkom misijom Crte nisu odgovorili Više javno tužilaštvo u Beogradu, Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave, Ministarstvo unutrašnjih poslova i Radna grupa Ministarstva unutrašnjih poslova za podršku unapređenju izbornog procesa u Srbiji.**

2. Politički kontekst

Beogradska izborna trka je već od početka obeležena paradoksom da su lokalne teme sasvim u senci nacionalnih pitanja, otvorenih na sceni “navodne geopolitičke drame”, kao i nejasnim utiskom o tome da li se za odborničke mandate međusobno nadmeću stranke i druge političke organizacije ili se borba vodi između države, s jedne, i njenih protivnika, pa čak i neprijatelja, s druge strane.

Krilatica o “negenocidnom narodu”, koja je bila sveprisutna, od projekcije na fasadi najvišeg nebodera u Beogradu, do profila najviših državnih zvaničnika i funkcionera Srpske napredne stranke na društvenim mrežama, bila je blagovremeno pripremljen odgovor na Rezoluciju o genocidu u Srebrenici, koju je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija 23. maja.¹ U danima koji su prethodili glasanju u UN, srpskoj javnosti je kao glavna tema plasirana borba predsednika Srbije protiv donošenja rezolucije, čiji cilj je, kako je horski, a netačno objašnjavano, da srpskom narodu utisne žig kolektivne krivice i, koliko god to nepojmljivo zvučalo, “genocidnog” karaktera.²

Velika predizborna nacionalna priča konstruisana je kao mit o pobedi uprkos činjenici da je Rezolucija o genocidu u Srebrenici izglasana i pored svih predsednikovih napora i žrtvovanja. Dokaz trijumfa Srbije, koji se u istom minutu raširio kroz većinu domaćih medija, pronađen je u zbirnom broju država koje su na Ist Riveru ostale uzdržane ili su glasale protiv, a koji je bio veći od broja onih koje su glasale za rezoluciju.³ U skladu s medijskim pobedničkim jedinstvom, i na ulice Beograda se izlila reka građana (i vozila) koja je trebalo da proizvede utisak spontane masovne demonstracije zahvalnosti predsedniku Srbije i opštenarodnog slavlja,⁴ sasvim bizarnog s obzirom na povod koji je direktno vezan s traumom ratnog zločina. Mnogi od vrlo dobro organizovanih demonstranata bili su ogrnuti srpskom zastavom, po uzoru na predsednika koji je tako ogrnut sedeo na zasedanju Generalne skupštine UN. I kompletno državno rukovodstvo bilo je simbolički “dekorisano” na isti način dok je kolektivno pratilo prenos iz Njujorka.⁵

U video klipovima koje su delili najviši državni i stranački funkcioneri, potpis poruke “Mi nismo genocidan narod” glasio je Ponosna Srbija i Srpska, što je još jedna ilustracija duha kampanje u kojoj je “srpski svet”, u svojoj fizičkoj i metafizičkoj širini, bio važniji od usko lokalnih, komunalnih tema kojima bi trebalo da se bave gradske vlasti. Republika Srpska, kao entitet u susednoj zemlji, bila je vidljivija od, recimo, problema kanalizacije u beogradskim naseljima na levoj obali Dunava.

¹ BBC na srpskom, “Genocid u Srebrenici: Generalna skupština UN usvojila Rezoluciju o Danu sećanja”, 23. maj 2024., <https://link.crta.rs/ol>

² Tanjug, Vučić: “Rezolucija će žrtvama staviti žig na čelo; Nemci poručili da se suočimo sa rezolucijom onakvom kakvom nam je daju”, 22. maj, 2024., <https://link.crta.rs/om>

³ Večernje novosti, ““USPELI SMO DA PRUŽIMO OTPOR VREDAN DIVLJENJA”: Vučević poručio - Rezolucija je formalno usvojena, a suštinski je doživela debakl”, 23. maj, 2024., <https://link.crta.rs/on>

⁴ Blic, VIJORI SE SRPSKA ZASTAVA Građani izašli na ulice nakon glasanja o Rezoluciji o Srebrenici, gužve u centru Beograda (VIDEO, FOTO), 23. maj, 2024., <https://link.crta.rs/oo>

⁵ NIN, Ogrtanje zastavama Srbije: Vučić u GS UN, ministri na Andrićevom vencu, 23. maj, 2024., <https://link.crta.rs/op>

Dominaciji strateških nacionalnih tema i globalne politike u periodu kampanje za lokalne izbore bitno je doprinela i poseta Si Đinpinga, predsednika Kine, Srbiji, odnosno Beogradu. Kineske zastave bile su najjači akcenat u slici grada, koji bi u nekim drugačijim okolnostima vizuelno bio obeležen konkurentskim predizbornim porukama. Ogroman medijski značaj dat je događaju koji je, kako je Radio-televizija Srbije izvestila, bio prilika za “cementiranje gvođenog prijateljstva” dve zemlje.⁶ Ilustrativan je i kuriozitet da je pomenuti javni medijski servis na svom prvom TV kanalu čak prekinuo prenos polufinalne večeri Pesme Evrovizije kako bi gledaocima uživo preneo pristizanje kineske delegacije na beogradski aerodrom.

Činjenica jeste, međutim, da borba za Beograd jeste borba za nešto mnogo veće od jedne, makar i najveće jedinice lokalne samouprave. U političkoj stvarnosti Srbije Beograd je ulog čiju veličinu je teško preceniti. U glavnom gradu živi otprilike četvrtina populacije zemlje. Tu se stvara oko 40 odsto bruto nacionalnog proizvoda. Za razliku od većeg dela Srbije u kojem se dominacija Srpske napredne stranke već dugi niz godina ne može dovesti u pitanje, u Beogradu postoji konkurencija na političkom tržištu. U prethodna dva izborna ciklusa opozicija je bila nadomak “osvajanja” Beograda.

ODIHR je na poziv Vlade Srbije⁷ po prvi put odlučio da pošalje misiju za posmatranje lokalnih izbora u Beogradu, što je prva međunarodna misija upućena da posmatra lokalne izbore u Srbiji nakon 2002. godine. Opozicija je uslovlila izlazak na ponovljene beogradske izbore značajnim unapređenjem izbornih uslova u odnosu na one iz decembra.

Neposredno pred raspisivanje beogradskih izbora, sledeći podsticaje međunarodnih aktera, vlast je pozvala na politički dijalog o usvajanju preporuka ODIHR. Dijalog koji je inicirala doskorašnja predsednica Vlade, sadašnja predsednice Narodne skupštine Ane Brnabić, okupio je predstavnike vladajućih i opozicionih poslaničkih grupa, a naknadno je poziv upućen i civilnom društvu. Taj proces su od početka pratile ozbiljne sumnje u namere s kojima je pokrenut, kao i u mogućnost da postigne bitan efekat usled činjenice da je dijalog uspostavljen tek dva dana pred raspisivanje izbora za novu vlast u Beogradu. Predstavnicima vladajuće većine blokirali su funkcionisanje radnih grupa, koje su formirane kao rezultat krhkog političkog dogovora, i to odbijanjem da se odlučuje o konkretnim rešenjima koja su mahom predlagale organizacije civilnog sektora.

Blok opozicionih stranaka izneo je na prvom sastanku u Skupštini početkom aprila tri minimalna uslova za učešće na izborima - uspostavljanje komisije za reviziju biračkog spiska, ravnopravniju zastupljenost političkih aktera na javnom medijskom servisu i objedinjavanje beogradskih i preostalih lokalnih izbora u jedan dan. Dok o prva dva uslova nije postignut dogovor, vlast je 18. aprila prihvatila poslednji zahtev o istovremenom održavanju lokalnih izbora 2. juna. Vlast je pristala na indukovanje ranijeg raspuštanja 87 skupština opština i gradova iako je ranije tvrdila da su takve odluke protivzakonite. Važno je podsetiti da su 2023. godine na isti način izazvani prevremeni lokalni izbori u 65 jedinica lokalne samouprave.

⁶ RTS, Si Đinping 7. maja stiže u Srbiju, 29.4.2024., <https://link.crta.rs/ot>

⁷ ODIHR, Local Elections, 2 June 2024, <https://link.crta.rs/ou>

Neke opozicione partije su spajanje izbora za 2. jun videle kao sopstveni uspeh u pregovorima. Drugi deo opozicionog bloka očekivao je više suštinskih promena, pre svega kroz usvajanje posebnog zakona kojim bi se svi izbori pomerili za jesen, čime bi se ostavilo vremena za značajnije poboljšanje izbornih uslova. Taj deo opozicije odlučio se da izbore bojkotuje. Nesaglasnost oko procene dometa zahteva i ishoda pregovora dovela je do podele, pa i do teških javnih sukobljavanja u opozicionom bloku, koji je najvećim delom na izborima 2023. godine nastupio u proevropskoj koaliciji Srbija protiv nasilja. Konfuziji koja je u javnosti nastala u vezi s poremećenim odnosima među dojučerašnjim koalicionim partnerima doprinela je i činjenica da se ne bojkotuju svi lokalni izbori, nego samo oni u Beogradu.

Osim Rezolucijom o genocidu u Srebrenici, politički kontekst u kojem se odvijala kampanja za lokalne izbore obeležen je i pitanjem o prijemu Kosova u Savet Evrope, tenzijama na severu Kosova u vezi s upadom kosovske policije u ekspoziture Poštanske štedionice iz Beograda i parlamentarnim izborima u Hrvatskoj.

3. Izborni okvir i uslovi

Izbori za odbornike Skupštine grada Beograda raspisani su poslednjeg dana zakonskog roka - 3. aprila. Određeno je da kampanja traje maksimalnih 60 dana kako bi izbori bili održani 2. juna.

Izbori za odbornike Skupštine grada se organizuju na teritoriji Grada Beograda kao jednoj izbornoj jedinici. Izbori se organizuju na svake četiri godine, dok je aktuelni izborni proces posledica neuspeha u formiranju gradske vlasti nakon vanrednih beogradskih izbora u decembru 2023. godine. **Ukupno 110 odborničkih mandata će biti distribuirano sistemom najvećeg količnika između izbornih lista koje pređu izborni prag od 3 odsto. Ovaj prag ne važi za liste nacionalnih manjina.** Gradonačelnika Beograda ne biraju građani na neposrednim izborima, već Skupština grada bira nosioca ove funkcije.

Izborni proces odvija se na osnovu seta zakona koji uređuju izbornu materiju: Zakona o lokalnim izborima (2022), Zakona o izboru narodnih poslanika (2022), Zakona o jedinstvenom biračkom spisku (2011), Zakona o sprečavanju korupcije (2019), Zakona o finansiranju političkih aktivnosti (2022), Zakona o elektronskim medijima (2023), itd. U skladu s tim zakonima, nadležne institucije - poput Gradske izborne komisije grada Beograda, Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave, Agencije za sprečavanje korupcije, Regulatornog tela za elektronske medije⁸ itd. - postupaju i usvajaju niz podzakonskih akata koji izborna pravila detaljno propisuju.

3.1. Proces pregovora oko unapređenja izbornih uslova

U trenutku raspisivanja izbora nasuprot solidnom zakonodavnom okviru nalaze se mnogobrojne neispunjene ili nedovoljno ispunjene preporuke ODIHR iz ranijih izbora,⁹ kao i nalazi i preporuke domaćih posmatrača, uključujući i one u vezi s beogradskim izborima održanim svega tri meseca ranije, kojima su legalnost i legitimitet rezultata osporeni.¹⁰ Otpočinjanjem međustranačkog dijaloga u parlamentu 1. aprila,¹¹ a na inicijativu predsednice Narodne skupštine, **po prvi put nakon decembarskih izbora stečeni su uslovi za uspostavljanje društveno-političkog dijaloga o kvalitetu izbora, iako tek paralelno sa održavanjem beogradskih izbora zakazanih za 2. jun.**

⁸ REM je Zakonom o elektronskim medijima, koji je stupio na snagu 4. novembra 2023, bio obavezan da najkasnije do 7. maja 2024. godine uskladi podzakonsku regulativu sa novim zakonom. Nekoliko dana nakon raspisivanja izbora za odbornike u Skupštini grada Beograda, REM je započeo javnu raspravu o nacrtima pravilnika čije usvajanje spada u njegovu nadležnost. Ova rasprava trajala je od 5. do 25. aprila 2024. REM je za dvadeset dana, što je najkraći zakonom propisan rok za sprovođenje javne rasprave, obuhvatio raspravu o čak petnaest različitih dokumenata, uključujući Pravilnik o načinu izvršavanja obaveza pružalaca medijskih usluga tokom izborne kampanje. Objedinivši javnu raspravu, REM je doveo u pitanje svrsishodnost procesa predlaganja rešanja koja bi unapredila predložene tekstove. Grupa od 15 medijskih udruženja i organizacija civilnog društva koje se bave slobodom medija apelovale su na REM da produži javnu raspravu, upravo kako bi dobile dovoljno vremena da se upoznaju sa nacrtima svih pravilnika kao i da izrade pisane primedbe i sugestije na svaki od njih. REM je odbio pozvavši se na zakonom predviđen najkasniji rok za usvajanje pravilnika. Pravilnik o

⁹ ODIHR je državi Srbiji u periodu od izbora 2012. godine do izbora 2022. godine, odnosno nakon pet republičkih izbornih ciklusa koje je ODIHR posmatrao u ovom desetogodišnjem periodu, uputio 145 preporuka. Nakon izbora održanih u decembru 2023. godine, ODIHR je pristupio redovnoj evaluaciji ispunjenosti preporuka i utvrdio da je svega pet prioriternih i 13 drugih preporuka u potpunosti ispunjeno. Takođe, ODIHR je objavio i Konačni izveštaj o vanrednim parlamentarnim izborima održanim 17. decembra, uputivši državi Srbiji još 25 preporuka od čijih se svih sedam prioriternih parafrizira još 2012. godine: <https://link.crta.rs/ng>

¹⁰ Posmatračka misija Crte, *Završni izveštaj o vanrednim parlamentarnim i beogradskim izborima održanim 17. decembra 2023. godine*, 14. februar 2024. godine, <https://link.crta.rs/mo>

¹¹ Kolegijum Narodne skupštine sazvan 26. marta za 1. april 2024. godine, <https://link.crta.rs/mn>

U ovom izveštajnom periodu, međustranački dijalog na unapređenju izbornih uslova i ispunjenju ODIHR preporuka zaustavljen je i nije rezultirao suštinskim napretkom. Nakon što je od 1. aprila održano **sedam sastanaka skupštinskog Kolegijuma i sedam sastanaka Radne grupe za unapređenje izbornog procesa koja je proistekla iz dogovora na Kolegijumu,**¹² nisu napravljeni minimalni koraci u pravcu zauzimanja zajedničkih pozicija o mogućim zakonskim predlozima i predlozima javnih politika za unapređenje izbornog procesa.

Suštinske doprinose za konkretan rad i na sastancima Kolegijuma, a naročito na sastancima Radne grupe za unapređenje izbornog procesa (Radna grupa), dominantno je dostavljalo civilno društvo.¹³ Neki predlozi dolazili su i od pojedinih opozicionih poslaničkih grupa i manjinskih stranaka, dok su izostajali predlozi predstavnika vladajuće većine o tome kako unaprediti izborne uslove i odgovoriti na ODIHR preporuke.

Iako je Radna grupa, sačinjena od predstavnika poslaničkih grupa, parlamentarnih manjinskih stranaka i tri organizacije civilnog društva, Transparentnost Srbija, CeSID i Crta, trebalo da do **20. maja isporuči prvi zadatak zauzimanjem zajedničkog stava o predlozima zakonskih izmena koje bi mogle imati efekte na izbore 2. juna,**¹⁴ do ovoga nije došlo zbog **opstrukcije članova iz redova vladajuće većine da se o predlozima izjasne.**

Hronološki, tokom prvog sastanka Radne grupe koji je održan 2. maja, dogovoreno je da članovi do 7. maja dostave svoje doprinose za potrebe definisanja prioriternih izmena i dopuna zakona koje bi Radna grupa razmatrala i usaglasila tokom prve tri nedelje njenog rada (do 20. maja), da bi potom usaglašene prioritete dostavila Odboru za ustavna pitanja i zakonodavstvo. Nakon rasprave o dostavljenim predlozima, počevši od 7. maja kada je počeo drugi sastanak Radne grupe, koji je potom prekidan pa nastavljan 9, 10, 13, 14. i 17. maja, kao i velikog truda koji su članovi, pre svega iz redova civilnog društva, uložili da predlože mere koje bi, da su usvojene i primenjene, mogle makar delimično da približe Srbiju standardima poštenih i slobodnih izbora - **do izjašnjavanja članova Radne grupe nije došlo.**

Izjašnjavanje članova Radne grupe o prioriternim zakonskim izmenama prvo je bilo zakazano za 13. maj, da bi ga predstavnici vladajuće većine **odložili zahtevom da se predlozi sistematizuju i uobliče u odgovarajući format za glasanje.** Sednica je odložena za naredni dan, 14. maj, dok su u međuvremenu predlagači, odnosno civilno društvo, predsedavajući Radne grupe i skupštinska služba do ranih jutarnjih časova radili na pripremi agende za glasanje. **Ukupno 25 predloga pretočeno je u više od 30 tačaka dnevnog reda.**¹⁵ Pri nastavku sednice, predstavnik vladajuće koalicije je **ponovo tražio odlaganje glasanja uz**

¹² Tek krajem aprila postigut je dogovor o formiranju Radne grupe za unapređenje izbornog procesa u sklopu skupštinskog Odbora za ustavna pitanja i zakonodavstvo.

¹³ Crta je Narodnoj skupštini dostavila: 11. aprila 2024. godine, **Pisani doprinos u procesu implementacije preporuka ODIHR-a,** <https://link.crta.rs/pd>; 12. aprila 2024. godine, **Predloge o načinu daljeg rada na primeni preporuka ODIHR-a,** <https://link.crta.rs/pp> i 7. maja 2024. godine, **Doprinos za rad Radne grupe za unapređenje izbornog procesa,** <https://link.crta.rs/pz>

¹⁴ Narodna skupština Republike Srbije, Informacija o radu Radne grupe za unapređenje izbornog procesa u periodu 29. april - 20. maj 2024. godine, Sastav i zadaci Radne grupe, <https://link.crta.rs/g8>

¹⁵ Narodna skupština Republike Srbije, Informacija o radu Radne grupe za unapređenje izbornog procesa u periodu 29. april - 20. maj 2024. godine, Sastav i zadaci Radne grupe, <https://link.crta.rs/gb>

obrazloženje da je njemu i kolegama iz parlamentarne većine potrebno vreme da pažljivo analiziraju sve predloge kako bi potom mogli da se izjasne o njima. Predstavници vladajuće većine nisu se izjasnili o tome koliko je vremena potrebno. Ni nakon novog zakazanog sastanka 17. maja, glasanje nije uspeo jer se **predstavници vladajuće većine nisu pojavili**, niti su odgovorili na dopis predsedavajućeg Radne grupe o tome da li bi do 20. maja bili spremni da glasaju. Zbog ovakvih okolnosti nije bilo novog pokušaja da se nastavi rad.

Opstrukcijom rada Radne grupe, razrađeni predlozi konkretnih rešenja za različite prioritetne izborne oblasti na koje ukazuju ODIHR i domaći posmatrači izbora vratili su se u fioku - uključujući i predlog mehanizma za reviziju i verifikaciju Jedinostvenog biračkog spiska, krivična dela u izborima i pritiske na birače, medije, itd.

3.2. Nadzor nad primenom dopune Zakona o jedinstvenom biračkom spisku

Jedini konkretan rezultat međustranačkog dijaloga o unapređenju izbornih uslova je politički dogovor sa Kolegijuma Narodne skupštine od 9. maja u vezi sa dopunom Zakona o jedinstvenom biračkom spisku sa ciljem da se donekle ublaže sumnje u migracije birača. Postignut dogovor ne odnosi se na ispunjenje ODIHR preporuka i nije bio razmatran i pripreman u okviru Radne grupe za unapređenje izbornog procesa. Narodna skupština je 10. maja izglasala sa 153 glasa "za" dopunu Zakona o jedinstvenom biračkom spisku, koja predviđa da građani koji su promenili prebivalište u proteklih 11 meseci neće moći da glasaju na novoj adresi, već na onoj na kojoj su bili 3. jula 2023. godine.¹⁶ Ovo ograničenje važi samo za one građane koji su u periodu između 3. jula 2023. i 3. juna 2024. godine prijavili prebivalište u nekoj od opština za koje su raspisani lokalni izbori za 2. jun. Prema novousvojenoj odredbi, građani koji ispunjavaju ove uslove će u okviru jedinstvenog biračkog spiska biti vraćeni na adresu prebivališta na kojoj su bili 3. jula 2023. godine. To praktično znači da će ti građani svoje biračko pravo 2. juna moći da ostvare na biračkom mestu koje pripada njihovoj prethodnoj adresi ukoliko je ta adresa u opštini u kojoj se održavaju lokalni izbori.

Sprovođenje ove odredbe Zakona poverena je Ministarstvu za državnu upravu i lokalnu samoupravu (MDULS), kao i Ministarstvu unutrašnjih poslova (MUP). Postupak sprovođenja odredbe je isplaniran prema sledećim koracima: 1) MUP na osnovu uvida u registre prebivališta građana dostavlja spisak građana koji zadovoljavaju kriterijume nove odredbe Zakona (u periodu između 3. jula 2023. i 3. juna 2024. godine su prijavili prebivalište na teritoriji neke od opština u kojoj se 2. juna održavaju lokalni izbori) Ministarstvu za državnu upravu i lokalnu samoupravu; 2) MDULS na osnovu tog spiska upućuje dopise referentima za birački spisak pri lokalnim samoupravama, koji potom izrađuju za građane sa spiska rešenja o promeni adrese u Jedinostvenom biračkom spisku. Na osnovu ovih rešenja menja se pozicija tih građana u

¹⁶ Samostalni članovi Zakona o dopunama Zakona o jedinstvenom biračkom spisku ("Sl. glasnik RS", br. 44/2024) Član 2: Birač koji je upisan u birački spisak i koji je nakon 3. jula 2023. godine prijavio prebivalište u jedinici lokalne samouprave, odnosno u gradskoj opštini u kojoj su za 2. jun 2024. godine raspisani lokalni izbori, upisaće se u deo biračkog spiska prema mestu prebivališta koje je imao na dan 3. jula 2023. godine. Odredba stava 1. ovog člana ne primenjuje se na birače koji su kandidati za odbornike na izbornim listama koje su na lokalnim izborima koji su raspisani za 2. jun 2024. godine podnete pre stupanja na snagu ovog zakona.

biračkom spisku tako da se oni za lokalne izbore 2024. godine nađu na adresama na kojima su bili 3. jula 2023. godine.

Izmenom Odluke o formiranju Radne grupe za unapređenje izbornog procesa od 10. maja 2024. godine, članovima i zamenicima članova Radne grupe dato je pravo da sprovedu nadzor nad postupkom primene samostalnog člana 2 Zakona o jedinstvenom biračkom spisku. Kontrola je organizovana po zaključenju biračkog spiska 17. maja u nekoliko termina u prostorijama MDULS u Beogradu, pod pre-definisanim uslovima. Predstavnici Crte su bili prisutni na svakom od raspoloživih termina i pristupili kontroli sa samostalno pripremljenom metodologijom.

Uvidom u uslove za sprovođenje nadzora tim Crte je zaključio da je članovima Radne grupe značajno ograničena mogućnost da sprovedu suštinsku i sveobuhvatnu kontrolu nad primenom samostalnog člana 2 Zakona o jedinstvenom biračkom spisku. Ključni faktori koji su ograničili nadzor nad primenom zakona su:

1. izostanak kontrole nad podacima Ministarstva unutrašnjih poslova o biračima koji su nakon 3. jula 2023. godine promenili prebivalište između jedinica lokalne samouprave, kao i
2. onemogućena pretraga baze Jedinstvenog biračkog spiska po imenu, srednjem imenu, prezimenu i adresi birača.

Radnoj grupi za kontrolu omogućena je isključivo provera rada referenata za JBS, tj. provera toga da li su referenti ispravno doneli rešenja kojim su prebacili birače sa MUP-ovog spiska na adrese koje su imali pre 3. jula 2023. godine.

Proces kontrole sproveden je pod izuzetno restriktivnim uslovima, bez mogućnosti članova radne grupe da izvrše šire provere osim a) provere da li su birači sa spiska koji je MUP dostavio prebačeni na adresu koja je navedena na spisku, i b) provere da li pojedinih birača, koje su navodili članovi radne grupe, ima ili nema na spisku koji je MUP dostavio. Ovi uslovi nisu bili u skladu sa dogovorom koji je postignut na kolegijumu u Narodnoj skupštini koji je održan 9. maja, na kome je dogovoreno da će se pretraga birača vršiti po imenu, srednjem imenu, prezimenu i adresi birača.

Članovi radne grupe nisu mogli da provere status drugih birača u jedinstvenom biračkom spisku, kao ni adrese na kojima su birači sa spiska koji je MUP dostavio bili prijavljeni u poslednjih 11 meseci, kao i na dan 3. jula 2023. godine. Prema navodima MDULS, provera birača u JBS je isključivo moguća putem unosa matičnog broja birača u sistem JBS, dok je tim Crte insistirao da se omogući pretraga po imenu i adresi birača, kako je prethodno i dogovoreno. Sumnju u otvorenost procesa kontrole dodatno produbljuje i činjenica da se u Priručniku za sprovođenje Zakona o Jedinstvenom biračkom spisku navodi da je pretragu JBS “moguće vršiti po svim kriterijumima koji su grupisani na intuitivan način: JMBG, ime, prezime, ime jednog roditelja, datum rođenja, prebivalište, boravište”.¹⁷

¹⁷ Strana 87, Priručnik za sprovođenje Zakona o Jedinstvenom biračkom spisku (2019), Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave, <https://link.crta.rs/ge>

Tim Crte je u ovim okolnostima pristupio kontroli koja se bazirala na proveru dve skupine birača: 1) 22 birača za koje Crta poseduje pouzdane podatke da su promenili prebivalište u prethodnih 11 meseci, i 2) 78 birača koji se prvi put pojavljuju kao birači u Republici Srbiji u periodu nakon izbora u aprilu 2022. do izbora u decembru 2023. godine. Od ovih 100 birača, 98 odgovara profilu migriranih birača iz decembra 2023. godine (prijavljeni prema prebivalištu na neuslovne lokacije po Beogradu, prijavljeni za glasanje istovremeno i u Beogradu i u Bosni i Hercegovini, nema ih u biračkom spisku pre 2023. godine).

Proverom je utvrđeno da su od ovih 100 birača svega 23 pronađena na spisku koji je MUP dostavio MDULS-u. **Za ovih 23 birača izrađena su rešenja od strane referenata MDULS** i njima je promenjena adresa u biračkom spisku. **Za 74 lica nije bilo moguće utvrditi gde se nalaze na biračkom spisku** (jer nije bila omogućena pretraga po imenu, prezimenu, srednjem imenu ili adresi), **a nedvosmisleno je utvrđeno da nisu na spisku koji je MUP dostavio.**

Uprkos ograničenoj mogućnosti provere baze Jedinistvenog biračkog spiska, **Crta je utvrdila da MUP-ov spisak ne sadrži sve birače koji su menjali prebivalište između jedinica lokalnih samouprava nakon 3. jula 2023. godine.** Kontrolnom proverom imena birača za koje Crta ima pouzdana saznanja da su upisala prebivalište na istoj adresi na jednoj beogradskoj opštini u periodu oktobar-novembar 2023. godine članovi tima za kontrolu Crte su došli do sledećih nalaza: a) od 22 imena, 10 se nalazi na spisku koji je dostavio MUP, i oni su prebačeni na adrese u Kragujevcu, Aranđelovcu i Zaječaru, b) 12 imena se ne nalaze na spisku koji je dostavio MUP.

Daljom proverom Crta je pokušala da utvrdi status 52 birača koji se u periodu od aprila 2022. do decembra 2023. godine prvi put pojavljuju u biračkom spisku u Republici Srbiji, a koji su prijavili prebivalište na adresi nedovršenog i neuslovnog stambenog objekta na jednoj beogradskoj opštini. **Ni jedno od ovih imena se ne nalazi na spisku koji je dostavio MUP.** Većina ovih birača je, pored prisustva na biračkom spisku za gradske izbore u Beogradu 2023, bilo registrovano da glasa na parlamentarnim izborima 2023. godine na teritoriji BiH.

Ova dodatna provera produbila je sumnju u to da su od primene novousvojene zakonske odredbe bili izuzeti svi oni građani koji su po prvi put zasnovali prebivalište na teritoriji Republike Srbije u periodu između 3. jula 2023. i 3. juna 2024. godine - što je slučaj sa velikim brojem građana iz okolnih zemalja koji dobijaju državljanstvo Republike Srbije, a uz to državljanstvo i ličnu kartu. Ako je to slučaj, onda svi građani koji su stekli državljanstvo Republike Srbije i uz to zasnovali prebivalište na njenoj teritoriji u poslednjih godinu dana se nalaze na biračkom spisku na njihovim poslednjim adresama.¹⁸

Iako je MDULS izradio rešenja i promenio adrese birača sa spiska koji je MUP sastavio, utvrđeno je da spisak MUP-a ne obuhvata sve birače koji su menjali prebivalište u poslednjih 11 meseci, niti je bilo moguće utvrditi da li su adrese navedene u spisku

¹⁸ Prema poslednjim dostupnim zvaničnim podacima, u 2022. godini čak 22.879 građana Bosne i Hercegovine je dobilo državljanstvo Republike Srbije. Ukoliko se radi procene za period od 3. jula 2023. do 3. juna 2024. godine uzme prosečan broj izdatih državljanstava RS građanima Bosne i Hercegovine u poslednjih 10 godina, može se pretpostaviti da potencijalno u biračkom spisku ima do 16.000 novih birača na koje se samostalni član 2 ZJBS ne primenjuje.

MUP-a na koje treba vratiti građane zapravo tačne. Konačno, kontrolni tim Crte, kao deo radne grupe za nadzor nad primenom samostalnog člana 2 Zakona o jedinstvenom biračkom spisku, **utvrdio je da primena ove odredbe nije sprovedena kompletno i u dobroj veri.**

3.3. Terenske kontrole Ministarstva unutrašnjih poslova

Ni u ovom periodu, **nije bilo moguće doći do informacija o tome da li je i u kojoj meri Ministarstvo unutrašnjih poslova sprovodilo terenske kontrole prebivališta** u slučajevima kada se prilikom nove prijave prebivališta elektronskom kontrolom utvrdi da je na datim adresama već prijavljeno više od pet lica. Početak kontrolisanja je bio 27. mart kako je javnost obavestio MUP.¹⁹ Sa terenskim kontrolama se počelo jer je, prema dostupnim informacijama, u pitanju mera koju je predložila Radna grupa Vlade Srbije za unapređenje izbornih uslova. Kako je navedeno u saopštenju predlog je donet “u saradnji sa Kancelarijom OEBS-a za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR)”.

Crta je 9. aprila 2024. godine Ministarstvu unutrašnjih poslova poslala zahtev za slobodan pristup informacijama od javnog značaja u kojem je tražila informaciju o broju sprovedenih terenskih kontrola. MUP je 18. aprila zahtevao od Crte da precizira zahtev - da li se traži informacija za sve opštine u Srbiji ili samo za grad Beograd. Crta je u dopisu navela da se tražena informacija odnosi na teritoriju cele Srbije, nakon čega je Ministarstvo 25. aprila zahtevalo **produženje roka od 40 dana.** Potom je Crta, uzimajući u obzir sveobuhvatnost zahteva i nemogućnost Ministarstva unutrašnjih poslova da u kratkom roku podeli tražene informacije, 26. aprila poslala **novi zahtev** u kojem navedene informacije traži samo za grad Beograd. Međutim, Ministarstvo je i u **tom slučaju tražilo produženje roka od 40 dana.** MUP do dana zaključenja ovog izveštaja nije dostavio tražene informacije, iako je rok za dostavljanje odgovora istekao 28. maja 2024. godine.

3.4. Sporna izmena Uputstva za sprovođenje Zakona o jedinstvenom biračkom spisku

Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave je 19. aprila, daleko od očiju javnosti, bez najave i promocije, donela uputstvo kojim se menja Uputstvo za sprovođenje Zakona o jedinstvenom biračkom spisku, čime se omogućilo biračima da i na lokalnim izborima glasaju prema mestu boravišta, ukoliko je ono na teritoriji istog grada ili opštine u kojoj se izbori održavaju.

Ovom izmenom je bilo omogućeno na primer građaninu kojem je prebivalište u gradskoj opštini Grocka, da glasa za odbornike Skupštine grada Beograda, na primer, na Starom gradu, ako je tamo prijavio svoje boravište. Građani Beograda, koji se prijave da glasaju po boravištu, mogli su prema toj odluci da glasaju za odbornike skupštine Grada iz bilo koje opštine nezavisno od svoje adrese prebivališta. Ipak, za izbore za odbornike gradske opštine bi morali da glasaju isključivo na teritoriji opštine na kojoj imaju prebivalište.

¹⁹ Saopštenje Ministarstva unutrašnjih poslova dostupno na: <https://link.crta.rs/mp>

Ova izmena, dodneta bez ikakvog obrazloženja i bez komunikacije prema javnosti o promeni koju podrazumeva, samo je doprinela konfuziji i dovela u pitanje namere MDULS budući da nije uopšte bila predmet parlamentarnog dijaloga o primeni preporuka ODIHR-a. Posmatrano u svetlu činjenice o izbornom inženjeringu iz decembra 2023. godine, ovom izmenom se i značajno otežavalo uočavanje manipulativnih migracija birača.

Crta je o ovim saznanjima alarmirala javnost, informisala novouspostavljenu misiju ODIHR za posmatranje lokalnih izbora u Srbiji, i pozivala MDULS da povuče ovu izmenu. Nakon 20 dana koliko je ova izmena bila na snazi, MDULS je doneo novo upustvo o izmeni Uputstva za sprovođenje Zakona o Jedinstvenom biračkom spisku, kojim je ova odredba obrisana.²⁰

Uprkos činjenici da je odluka bila na snazi svega 20 dana, Posmatračka misija Crte je prateći rad Gradske izborne komisije u ovom periodu izveštavanja, a po zaključenja biračkog spiska 17. maja, došla do informacije da je 327 birača iz Beograda iskoristilo svoje pravo i prijavilo se za glasanje za odbornike Skupštine grada Beograda po svom boravištu u drugoj gradskoj opštini. Posledično, birački spiskovi za nivo grada i pojedinih opština trenutno nisu identični. Birači sa 13 beogradskih opština (Barajevo, Lazarevac, Sopot, Obrenovac, Surčin, Palilula, Grocka, Savski Venac, Stari Grad, Vračar, Rakovica, Čukarica i Novi Beograd) su iskoristili ovo pravo. U najvećoj meri su to učinili birači sa opštine Novi beograd, čak 98. Zanimljivo je da se svih 327 birača po boravištu prijavilo za glasanje u svega tri beogradske opštine Zemun, Voždovac i Zvezdara. Drugog juna, 177 birača više će moći da glasa za odbornike Skupštine grada Beograda na biračkim mestima u Zemunu, 128 birača na biračkim mestima na Voždovcu i 22 birača na biračkim mestima na Zvezdari.

²⁰ Uputstvo o izmeni i dopuni Uputstva za sprovođenje Zakona o jedinstvenom biračkom spisku, Ministar Jelena Žarić Kovačević, 10. maj 2024. godine.

Tabela 1. Razlika u broju birača u biračkom spisku za gradske i opštinske izbore 2. juna, po opštinama

Opština	Grad	Opština	Razlika
Zemun	169.239	169.062	177
Voždovac	162.131	162.003	128
Zvezdara	162.249	162.227	22
Mladenovac	44.915	44.915	0
Barajevo	23.561	23.564	-3
Lazarevac	49.789	49.793	-4
Sopot	17.261	17.265	-4
Obrenovac	64.014	64.019	-5
Surčin	39.822	39.832	-10
Palilula	173.247	173.262	-15
Grocka	72.893	72.912	-19
Savski Venac	39.968	39.989	-21
Stari Grad	53.480	53.504	-24
Vračar	62.716	62.749	-33
Rakovica	99.321	99.362	-41
Čukarica	163.934	163.984	-50
Novi Beograd	203.572	203.670	-98
Total	1.602.112	1.602.112	0

4. Postupanje gradske izborne administracije

Gradska izborna komisija Grada Beograda (GIK) je i u ovom periodu izveštavanja radila u skladu sa zakonom i sa zakonskim rokovima. GIK je zadržala isti nivo transparentnosti kao i tokom prvih mesec i po dana izborne kampanje, koji je u odnosu na prošlogodišnji izborni proces unapređen uvođenjem video prenosa sednica.²¹ Većina odluka je usvojeno jednoglasno. Komisija je odlučivala i o dva prigovora - jedan je odbačen, dok je drugi odbijen. U fazi kandidovanja ponovo su se pojavili navodi o barem jednoj falsifikovanoj izjavi podrške birača za izbornu listu *Beograd naš grad*. Takođe, sumnje su se javile i u pogledu dopune nedostajućih izjava podrške birača za izbornu listu *Mi glas iz naroda*, budući da su takve izjave prikupljene u jako kratkom roku.

Od raspisivanja izbora Gradska izborna komisija Grada Beograda (GIK) održala je 18 sednica, od čega osam u ovom izveštajnom periodu Posmatračke misije Crte (13 - 28. maj). Počev od druge sednice, na svakoj je prisutna i Posmatračka misija Crte po osnovu dobijene akreditacije za posmatranje rada izbornih organa u ovom izbornom procesu. Beogradske izbore posmatra i ODIHR, što je prvi put da se ta međunarodna misija angažuje u posmatranju nekih lokalnih izbora u Srbiji nakon 2002. godine. Uz posmatračku misiju Crte, od domaćih posmatrača za posmatranje izbora u Beogradu akreditovala su organizacije Centar za slobodne izbore i demokratiju (Cesid), Kreni promeni i Građani na straži. Kada je reč o stranim posmatračima, uz ODIHR, akreditovane su i ambasade sledećih država: Slovačke, Kraljevine Holandije, Sjedinjenih Američkih Država, kao i sledeće međunarodne organizacije: Delegacije EU u Srbiji, IREX i IFES. Rokovi za akreditovanje istekli su 25. maja.

Rok za podnošenje kandidatura istekao je 12. maja u ponoć. Sve liste koje su predale svoje kandidature su i proglašene. **GIK je 17. maja usvojila zbirnu izbornu listu tako da će se ukupno 14 proglašanih izbornih lista naći na glasačkom listiću 2. juna po redosledu njihovog proglašenja.**²² S obzirom na broj kandidata, proces glasanja na biračkim mestima može da kontroliše preko 43.000 članova biračkih odbora, od čega skoro 7.600 članova stalnog sastava²³ i mogućih 35.420 članova proširenog sastava.²⁴

GIK je na 16. sednici usvojila i Odluku o objavljivanju ukupnog broja birača u Gradu Beogradu koji iznosi **1.602.112**.²⁵ Zamenik člana GIK-a ispred Demokratske stranke, Zoran Alimpić, zahtevao je od Komisije da se zatraži od MDULS-a obaveštenje o tome koliko je birača izbrisano iz biračkog spiska na osnovu novog Zakona o dopunama Zakona o jedinstvenom biračkom spisku, koji je stupio na snagu 11. maja. **GIK je poslao zahtev, ali nije poznato da li je dobijen i odgovor.**

GIK je u ovom izveštajnom periodu odlučivao o dva prigovora. Prvi prigovor je podneo birač Petar Sikimić na proglašenje izborne liste *Beograd naš grad* u kom je istakao da ima saznanja da se njegovi lični podaci nalaze na listi potpisnika izjava podrške ovoj izbornoj listi. **Komisija je**

²¹ Koje se mogu pratiti na: <https://link.crta.rs/og>

²² GIK, Zbirna izborna lista, <https://link.crta.rs/rc>

²³ Tri člana, od kojih je jedan predsednik, i tri zamenika člana raspoređenih na 1265 određenih biračkih mesta.

²⁴ Član i zamenik člana ispred svake od 14 izbornih lista na 1265 određenih biračkih mesta.

²⁵ GIK, Odluka o objavljivanju ukupnog broja birača, <https://link.crta.rs/rd>

prigovor odbila kao neosnovan. Drugi prigovor je podneo birač Branko Stefanović protiv Odluke o objavljivanju ukupnog broja birača, GIK je **odbacio prigovor kao podnet od neovlašćenog lica.**

U prethodnom periodu izveštavanja Posmatračke misije Crte, GIK je usvojila sve potrebne odluke i obrasce koji uređuju, između ostalih, i pitanja koja se odnose na predlaganje članova biračkog odbora²⁶, uređenje biračkih mesta²⁷ i primopredaju izbornog materijala.²⁸ GIK je usvojio i Rokovnik za sprovođenje izbornih radnji.²⁹ Usvojena je i Odluka o koordiniranom sprovođenju izbora za odbornike Skupštine grada Beograda i odbornike skupština gradskih opština grada Beograda.³⁰ GIK je na četvrtoj sednici usvojio i Odluku o određivanju biračkih mesta³¹, kojom su, kako navode iz GIK-a, napravili korak ka ispunjenju preporuke ODIHR da bi trebalo obezbediti adekvatne prostore za biračka mesta kako bi se sprečile gužve i osigurala tajnost glasanja. Usvojena je i Odluka o naknadama i drugim troškovima, kojom je naknada za predsednike i zamenike predsednika biračkih odbora³² duplo uvećana u odnosu na prethodne izbore - sa 3.000 na 6.000 dinara.

4.1. Proces kandidovanja: prikupljanje i overa potpisa i proglašenje kandidatura

Ukupno 14 izbornih lista je proglašeno u ovom izbornom procesu i naći će se na glasačkom listiću 2. juna, dok je rok za podnošenje kandidatura istekao 12. maja. Šest izbornih lista koje su svoje kandidature predale pri samom isteku roka za kandidovanje proglašeno je u ovom izveštajnom periodu po sledećem redosledu: *Beograd naš grad (grčka nacionalna manjina); Unija Roma Srbije za Beograd; Beograd je svet - Stranka pravde i pomirenja (bošnjačka nacionalna manjina); Dr Savo Manojlović - I ja sam Beograd - Kreni promeni; Dosta je bilo - rešenje za promenu; i Mi glas iz naroda.*

U prethodnom izveštajnom periodu, od 3. aprila do 12. maja, proglašeno je osam izbornih lista po sledećem redosledu: *Aleksandar Vučić - Beograd sutra; Ruska stranka - Srbi i Rusi braća zauvek; Čale ovo je za tebe - Petar Đurić; Grupa građana - Za zeleni Beograd - Dr Dejan Žujović; 1 od 5 miliona - Beogradski front - Ritam grada; Biramo Beograd - Dobrica Veselinović; Mi snaga naroda - prof. dr Branimir Nestorović; i Narodna lista - Ključ za pobedu.*

Od 14 proglašanih izbornih lista, četiri imaju status izborne liste nacionalne manjine: *Ruska stranka - Srbi i Rusi braća zauvek; Beograd naš grad (grčka nacionalna manjina); Unija Roma Srbije za Beograd i Beograd je svet - Stranka pravde i pomirenja (bošnjačka nacionalna manjina).*

²⁶ GIK, Odluka o postupku predlaganja lica u biračke odbore <https://link.crta.rs/mr>

²⁷ GIK, Odluka o uređenju biračkog mesta i prostorije za glasanje <https://link.crta.rs/ms>

²⁸ GIK, Instrukcija o primopredaji izbornog materijala pre i posle glasanja <https://link.crta.rs/mt>

²⁹ GIK, Rokovnik za vršenje izbornih radnji u izbornom postupku <https://link.crta.rs/mu>

³⁰ GIK, Odluka o koordiniranom sprovođenju izbora <https://link.crta.rs/mx>

³¹ GIK, Odluka o određivanju biračkih mesta <https://link.crta.rs/mw>

³² GIK, Odluka o naknadama, materijalnim i drugim troškovima <https://link.crta.rs/mv>

Za gradske izbore u Beogradu, izborna lista je morala da preda najmanje 3.000 potpisa podrške birača.

Potpisi izjava za podršku izbornoj listi i kandidatu morali su biti overeni, a **overitelji su mogli da budu javni beležnici i opštinske i gradske uprave, kao i osnovni sud, sudska jedinica ili prijemna kancelarija osnovnog suda.**³³ Prema važećim propisima, svaki birač mogao je podržati samo jednu izbornu listu.

Na izborima za Skupštinu grada Beograda četrnaest lista je predalo kandidaturu i svih četrnaest je proglašeno. Svi kandidati su zajedno prikupili **više od 59.000 potpisa podrške birača.**³⁴

Upadljivo je da je svega 13.150 potpisanih izjava (22 odsto) ukupno predatih u ovom izbornom procesu overeno kod javnih beležnika, dok se pretežno koristila usluga overe kod opštinskih uprava.

Tabela 2. Pregled ukupnog broja overenih izjava birača i načina njihove overe po izbornim listama

Izborna lista	Notari (%)	Opštine (%)	Ukupan broj predatih izjava
Aleksandar Vučić - Beograd sutra	19%	81%	19.316
Ruska stranka - Srbi i Rusi braća zauvek!	0	100%	1.666
Čale ovo je za tebe - Petar Đurić	0	100%	3.134
Grupa građana - Za zeleni Beograd - Dr Dejan Žujović	0	100%	3.224
1 od 5 miliona - Beogradski front - Ritam grada	100%	0	3.480
Biramo Beograd - Dobrica Veselinović	24%	76%	5.557
Mi snaga naroda - prof. dr Branimir Nestorović	28%	72%	3.397

³³ Praksa korišćenja opštinskih overitelja je izbornim kandidatima ponovo dostupna od 2020. godine kada su izborni zakoni izmenjeni izjednačavanjem usluge javnih beležnika i opštinskih overitelja izjednačena. Do tada je na snazi bila obaveza da overu potpisa vrše skoro isključivo javni beležnici - uvedena kao odgovor na masovno falsifikovanje izjava podrške birača koje je obeležilo parlamentarne izbore 2016. godine. Na parlamentarnim izborima 2016. godine, Republička izborna komisija je našla da više od 15.000 izjava građana za sedam podnetih izbornih lista ima element falsifikata, od kojih je jedna, Republikanska stranka, završila na zbirnoj izbornoj listi. Ti slučajevi do danas nisu dobili sudski epilog. Poslednje informacije koje je Crta pribavila o ovom postupku datiraju iz juna 2020. godine kojim je Prvi osnovni sud obavestio Crtu da je krivični postupak u prekidu, jer je za jednom od okrivljenih osoba izdata naredba za raspisivanje poternice, koji još nije realizovana. Davanje ekskluzivnog statusa javnim beležnicima služilo je obezbeđivanju veće transparentnosti, poverenja i ravnopravnosti u procesu kandidovanja kako je i ODIHR preporučio u izveštaju o posmatranju parlamentarnih izbora 2016. godine. Drugim rečima, isključivanje opštinskih uprava imalo je značaj u sprečavanju nedozvoljenog političkog uticaja u izborima, kojem su lokalne samouprave podložne pošto su njihovi službenici često meta političkih pritisaka i klijentelizma.

³⁴ Minimalan potreban broj potpisa za kandidaturu jedne liste za izbore za Skupštinu Grada Beograda je 3.000 na osnovu Zakona o lokalnim izborima.

Narodna lista - Ključ za pobjedu	9%	91%	3.976
Beograd naš grad	0,11%	98,89%	1871
Unija Roma Srbije za Beograd	52,54%	47,46%	1696
Beograd je svet - Stranka pravde i pomirenja	1,02%	98,98%	1871
Dr Savo Manojlović - I ja sam Beograd - Kreni promeni	3,12%	96,88%	3523
Dosta je bilo - rešenje za promene	5%	95%	3181
Mi glas iz naroda	14,92%	85,08%	3600

Uzimajući u obzir da su se mahom sve sumnje koje su se tokom prethodnih izbora odnosile na falsifikovanje izjava birača ticala isključivo izjava overenih u opštinskim upravama, okolnost masovnog korišćenja ovih usluga i u ovim izborima **otvara prostor sumnji u integritet procesa kandidovanja iz perspektive valjanosti potpisa**.³⁵ Većina slučajeva falsifikovanja iz parlamentarnih izbora 2022. godine, kao i parlamentarnih i beogradskih izbora 2023. godine dovođena je u vezu sa opštinskim upravama.

Ni na koji način ne može a priori tvrditi da su izjave podrške birača prikupljene za potrebe kandidature na junskim beogradskim izborima i overene u opštinskim upravama falsifikovane. Ipak, pitanje valjanosti potpisa koje je Gradska izborna komisija uvažila kao validne ponovo zabrinjava. Takođe, pitanje je i na koji način su neki od izbornih kandidata prikupili potreban broj potpisa građana Beograda, uzimajući u obzir da nije bilo javno dostupnih informacija o mestu i vremenu gde građani mogu da daju potpis za ove liste.

Slučajevi koji neposredno privlače pažnju tiču se proglašenja dve izborne liste *Beograd naš grad (grčka nacionana manjina)* i *Mi glas iz naroda*. U prvom slučaju, član GIK-a ispred Demokratske stranke istakao je na sednici da je njegov poznanik **na spisku potpisnika podrške ovoj listi bez znanja i dozvole**.³⁶

U drugom slučaju, isti član GIK-a je dodatno naveo i da nije dobio poziv na dopunu materijala za izbornu listu *Mi glas iz naroda* kojoj je zaključkom naloženo da dopuni nedostajući broj od 323 potpisa tako da budu overeni najkasnije 12. maja 2024. godine. Zaključak GIK-a je objavljen na veb prezentaciji Republičke izborne komisije 12. maja u 20:34h, te je ova izborna lista morala da nedostajuće potpise dostavi u roku od 48 časova, ali i da ih overi tog istog dana do ponoći.

³⁵ Mogućnost da opštinske uprave pružaju tu uslugu predstavlja korak unazad u regulisanju faze kandidovanja u izbornom procesu. Kao posledica, izbore ponovo potresaju navodi o krivotvorenju. Većina slučajeva falsifikovanja iz parlamentarnih izbora 2022. godine, kao i parlamentarnih i beogradskih izbora 2023. godine dovođena je u vezu sa opštinskim upravama.

³⁶ Zamenik člana GIK-a je naveo da je njegov poznanik izjavio da nikada nije dao potpis podrške za ovu izbornu listu.

To u praksi znači da je ova izborna lista morala da u nešto manje od tri i po sata organizuje najmanje 323 birača koji će doći da potpišu izjavu podrške ovoj izbornoj listi, kao i da pronađe overitalja(e) koji će u 206 minuta overiti 323 potpisa. Takvo činjenično stanje svakako može izazvati sumnju u valjanost tih izjava podrške birača.

4.1.1. Kontrola validnosti potpisa birača

Gradska izborna komisija kontrolisala je validnost i proglašavala je listu kada bi utvrdila 3.000 validnih potpisa od ukupnog broja predatih.

Višak potpisa izborna komisija dalje ne kontroliše jer prema izmenama Zakona o lokalnim izborima iz 2022. godine, član 43 glasi da: *“Ako podnosilac izborne liste preda veći broj važećih pismenih izjava birača da podržavaju tu izbornu listu od onog broja koji mu je potreban za proglašenje izborne liste, izborna komisija uzima u obzir samo onaj broj potpisa koji je potreban za proglašenje izborne liste i to po azbučnom redosledu prezimena birača koji su potpisali izjave da podržavaju izbornu listu. Za birače čije pismene izjave da podržavaju izbornu listu nisu uzete u obzir, smatra se da nisu podržali tu izbornu listu i njihove pismene izjave da podržavaju neku drugu izbornu listu mogu se uzeti u obzir prilikom odlučivanja o drugoj izbornoj listi.”*

S obzirom na ovu okolnost, **Gradska izborna komisija nije kontrolisala sve predate potpise**, zbog čega nije moguće u celosti analizirati i oceniti njihovu valjanost - odnosno, to je moguće uraditi samo za onu količinu potpisa koju je GIK obradila dok nije utvrdila broj potreban za proglašenje liste (3.000 validnih).

Prilikom obrade i kontrolisanja predaje izjava podrške birača, Gradska izborna komisija je vraćala podnosiocima, odnosno odbacivala one **izjave koje nisu pravno valjane** (nema potpisa i/ili pečata overitelja, nema potpisa birača, nisu na važećem obrascu, izjava o podržavanju pogrešne liste), ukoliko su birači **već podržali drugu listu**, ukoliko birači **nisu upisani u JBS**, ukoliko su **upisani dva puta u spisak birača**, ako im je **neispravno upisan JMBG**, ako se **prebivalište birača nalazi na teritoriji druge jedinice lokalne samouprave** ili zbog kombinacije bilo kojih od ovih nepravilnosti. Treba imati u vidu da je broj birača koji su već podržali drugu listu za liste koje su prve podnošene morao biti 0, dok ih je mogao biti jedan i više kod svake sledeće podnete liste ili kandidature.

Najčešće zastupljen razlog za odbacivanje izjava birača bilo je njihovo **neispravno prebivalište**, odnosno prebivalište na drugoj jedinici lokalne samouprave. Ovaj razlog prisutan je kod svih četrnaest proglašanih lista koje su proglašavane u rasponu od prve polovine aprila do druge polovine maja. Drugi najčešće zastupljen razlog za odbacivanje potpisa odnosio se na okolnost da je birač već podržao drugu listu, što je primetno kod svih lista koje su proglašavane kasnije u procesu, odnosno od rednog broja 5 do 14. Sa druge strane, **ni jedan slučaj da birač nije upisan u Jedinstveni birački spisak nije zabeležen.**

Okolnost da je **jednu listu isti birač podržao više puta** zabeležena je u značajnom obimu kod dve liste: *11. Dr Savo Manojlović - I ja sam Beograd - Kreni promeni* i *14. Mi glas iz naroda*. Kod

liste pod rednim brojem 11 ova nepravilnost zabeležena je u čak 244 slučaja i bila je dominirajuća.

4.1.2. Studija slučaja: Tumačenje dopune Zakona o JBS po pitanju prava na kandidovanje na izborima 2. juna

Iako je rad gradske izborne administracije u organizovanju i sprovođenju izbora za odbornike Skupštine grada Beograda protekao u skladu sa zakonom, do Posmatračke misije Crte su došle informacije **o značajnom broju nezakonitih odluka opštinskih izbornih komisija u Beogradu koje se odnose na proces kandidovanja lista na izborima za skupštine 17 gradskih opština, koji se paralelno održavaju.** Budući da Posmatračka misija Crte posmatra izbore za Skupštinu grada Beograda, postupanja opštinskih izbornih komisija nisu predmet ove analize rada izborne administracije.

Međutim, **dešavanja na nivou drugih izbora koji se paralelno sprovode, poput izbora u 17 beogradskih opština, mogu stvoriti pravnu i sudsku praksu koja se može ticati i aktuelnih gradskih izbora, ali i oblikovati opštu izbornu atmosferu.** Pitanje sprovođenja zakonske novine koja je dopunom Zakona o jedinstvenom biračkom stupila na snagu 11. maja, neposredno pred istek roka za podnošenje kandidatura 12. maja, izazvala je **veliko interesovanje javnosti.**

Činjenica da su neki birači skoro momentalnim ulaganjem istovetnih žalbi opštinskim izbornim komisijama imali za cilj da ospore kandidature koje su predate nakon stupanja dopuna zakona na snagu, ukazivanjem da neki kandidati na listama ne ispunjavaju uslove za pasivno biračko pravo na konkretnoj opštini jer su promenili prebivalište nakon 3. jula 2023. godine³⁷, otvorilo je pitanje neovlašćenog pristupa podacima o ličnosti birača koje javnosti inače nisu dostupne. U skladu s tim, postoji sumnja da je i u ovom procesu došlo do zloupotrebe podataka građana od strane državnih organa koji su takve podatke na određeni način učinili dostupnim podnosiocima prigovora koji su, čini se, na osnovu tih podataka poimence navodili kandidate za koje smatraju da nemaju izbornu pravo.

Dodatno, postavilo se pitanje i u kom trenutku dopuna zakona postaje efektivna, imajući u vidu da je njegova primena u trenutku zaključenja kandidatura i podnošenja prigovora bila u najranijoj fazi primene.³⁸ Takođe, postavilo se pitanje da li se zakonska novina odnosi samo na birače ili i na kandidate na izborima za 2. jun.

Stanovište o efektivnosti zakonske novine i njenom obuhvatu, pak, došlo je sa sudske instance kroz presudu Višeg suda koji je odlučivao o žalbi koju je primio od birača zbog odbijanja prigovora opštinskoj izornoj komisiji kojim je birač osporavao pravo na kandidaturu listi na beogradskoj opštini Vračar "Dr Savo Manojlović - I ja sam Vračar - Kreni promeni". Jedan od

³⁷ Ukoliko se utvrdi da makar jedan kandidat za odbornika na izornoj listi ne ispunjava zakonske kriterijume za kandidaturu, celokupna lista se osporava.

³⁸ Potpuna primena zahtevala da Ministarstvo unutrašnjih poslova pripremi spisak svih birača koji su prebivalište prijavili na novoj jedinici lokalne samouprave nakon 3. jula 2023, i odgovarajuću izmenu u Jedinstvenom biračkom spisku koju vrše referenti za birački spisak pod koordinacijom Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave.

razloga zbog kojih je sud zauzeo stanovište da kandidatura ove liste bude odbijena je što je utvrdio da dva kandidata sa liste nemaju izbornu pravo na opštini Vračar.

Sud je ovim dao nedvosmisleno tumačenje i sudsku potvrdu da **sva lica koja su menjala prebivalište nakon 3. jula 2023. godine, nezavisno od toga da li su kandidati ili “samo” birači imaju izbornu pravo u onoj jedinici lokalne samouprave, odnosno gradskoj opštini, u kojoj su imali prebivalište na dan 3. jula 2023. godine.** Viši sud nije pravio razliku između birača i kandidata, odnosno aktivnog i pasivnog biračkog prava, te je stao na ispravno stanovište, budući da su u domaćem pravnom sistemu oni regulisani jedinstvenim pravnim institutom izbornog prava. Viši sud je nedvosmisleno stavio tačku na rasprave o tom pitanju i jasno utvrdio da je razdvajanje aktivnog i pasivnog biračkog prava pravni nonsens. Nažalost, ovakav spor je došao pred Viši sud tek pred kraj izbornog procesa, te ostaje bojazan da su i druge izborne liste na izborima za gradske opštine proglašene na protivzakonit način, odnosno postoje indicije da je na izborima za skupštine određenih gradskih opština činjeno sve kako bi se sprečilo da takve izborne liste dospeju pred Viši sud, te je takvo *par excellence* pravno pitanje rešavano u politizovanim i laičkim izbornim komisijama.

Dodatno, u konkretnom slučaju, podnosilac žalbe nije naveo imena kandidata za koje smatra da nemaju izbornu pravo, već je zatražio od suda da ispita da li svi kandidati na izbornoj listi imaju izbornu pravo.

4.2. Zaključenje Jedinstvenog biračkog spiska i biračka mesta u Beogradu

Na beogradskim izborima 2. juna 2024. glasaće se na **1.265 biračkih mesta, odnosno na 85 mesta** više nego u decembru 2023.³⁹ U Srbiji je glasanje lično i sprovodi se samo na biračkim mestima, bez mogućnosti elektronskog glasanja ili glasanja poštom, pa je određivanje biračkih mesta važan element izbornog procesa, koji može da utiče na prava birača, kao i na ishode izbora.

Jedinstveni birački spisak je zaključen 17. maja u ponoć, u skladu sa zakonskim rokovima. Pravo da glasaju na izborima za Skupštinu grada Beograda 2. juna po zaključenju ima 1.602.112 punoletnih građana Beograda. Momenat zaključenja biračkog spiska je i trenutak kada je Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave preuzelo nadležnost ažuriranja biračkog spiska od opštinskih uprava, čime će se baviti do 72 sata do otvaranja birališta 2. juna. MDULS, po zakonu, promene u biračkom spisku sprovodi isključivo na zahtev birača.

U prethodnom periodičnom izveštaju Posmatračka misija Crte je ukazala da je broj novih biračkih mesta (85) značajno manji od broja biračkih mesta u Gradu Beogradu koja su do sada imala više od 1.800 birača (267). Biračka mesta nisu jednostavno deljena na dva nova, već je došlo do nejasnog mešanja teritorija u formiranju novih biračkih mesta.

³⁹ Gradska izborna komisija je na četvrtoj sednici, održanoj 13. aprila, usvojila Odluku o određivanju biračkih mesta na teritoriji grada Beograda za glasanje na izborima za odbornike Skupštine grada Beograda. U saopštenju GIK-a se navodi da se prilikom sačinjavanja predloga odluke vodilo računa o preporukama iz Konačnog izveštaja posmatračke misije ODIHR o parlamentarnim izborima održanim 17. decembra 2023. da se postojeća biračka mesta sa više od 1.800 birača podele, GIK, Saopštenje - Sednice GIK, <https://link.crta.rs/my>

Na zahtev za informacijama od javnog značaja koji je prosleđen na adrese beogradskih opština stigao je polovičan odgovor (Tabela 3).

- **Sedam beogradskih opština je poslalo odgovor koji bi se mogao smatrati odgovarajućim.** Čukarica, Obrenovac, Savski Venac i Stari Grad su dostavili informacije o uvećanje broja biračkih mesta, sa pojašnjenjem o prebacivanju birača. Mladenovac, Sopot i Vračar su dostavili odgovor da na teritorijama ovih gradskih opština nije došlo do promene u broju ili teritorijama biračkih mesta.
- **Pet opština je dostavilo nepotpune odgovore.** Grocka, Novi Beograd, Surčin, Voždovac, Zvezdara su dostavile informacije o uvećanju broja biračkih mesta, ali se iz dostavljenih informacija ne vidi način na koji su birači premeštani unutar opština.
- **Četiri opštine su dostavile neadekvatne odgovore.** Barajevo, Lazarevac, Palilula i Zemun u svojim odgovorima na zahtev za informacije od javnog značaja nisu dostavile ni informacije o izmenama broja biračkih mesta niti o načinu na koji su birači premeštani.
- Opština Rakovica **nije dostavila odgovor** na zahtev za informacije od javnog značaja.

Tabela 3. Pregled odgovora beogradskih opština na zahtev za informacije od javnog značaja u vezi promene biračkih mesta za beogradske izbore 2. Juna 2024. godine

Opština	Status	Odgovor
Čukarica	Dostavljen potpun odgovor	Uvećanje broja biračkih mesta, sa pojašnjenjem o prebacivanju birača
Obrenovac	Dostavljen potpun odgovor	Uvećanje broja biračkih mesta, sa pojašnjenjem o prebacivanju birača
Savski Venac	Dostavljen potpun odgovor	Uvećanje broja biračkih mesta, sa pojašnjenjem o prebacivanju birača
Stari Grad	Dostavljen potpun odgovor	Uvećanje broja biračkih mesta, sa pojašnjenjem o prebacivanju birača
Mladenovac	Dostavljen potpun odgovor	Nije bilo promena
Sopot	Dostavljen potpun odgovor	Nije bilo promena
Vračar	Dostavljen potpun odgovor	Nije bilo promena
Grocka	Dostavljen polovičan odgovor	Uvećanje broja biračkih mesta, bez pojašnjenja o prebacivanju birača
Novi Beograd	Dostavljen polovičan odgovor	Uvećanje broja biračkih mesta, bez pojašnjenja o prebacivanju birača
Surčin	Dostavljen polovičan odgovor	Uvećanje broja biračkih mesta, bez pojašnjenja o prebacivanju birača
Voždovac	Dostavljen polovičan odgovor	Uvećanje broja biračkih mesta, bez pojašnjenja o prebacivanju birača
Zvezdara	Dostavljen polovičan odgovor	Uvećanje broja biračkih mesta, bez pojašnjenja o prebacivanju birača
Barajevo	Dostavljen neadekvatan odgovor	Nije dostavljena informacija
Lazarevac	Dostavljen neadekvatan odgovor	Nije dostavljena informacija
Palilula	Dostavljen neadekvatan odgovor	Nije dostavljena informacija

Zemun	Dostavljen neadekvatan odgovor	Nije dostavljena informacija
Rakovica	Nije dostavljen odgovor	Nije dostavljena informacija

S obzirom na polovičan odgovor koji je dobijen na zahtev za informacije od javnog značaja u vezi promene biračkih mesta, slika promena biračkih mesta u 2024. godini je samo delimično razjašnjena.

Posebno zabrinjava činjenica da je jedna od najvećih akcija izmena teritorija biračkih mesta u poslednjih par godina sprovedena kako bi se biračka mesta sa više od 1.800 birača podelila na adekvatan način radi unapređenja izbornog procesa, a nakon zaključenja broja birača i dalje se registruju 32 biračka mesta na kojima se nalazi preko 1.800 birača (Tabela 4). Raspodela ovih biračkih mesta takođe dovodi u pitanje način na koji je izmena teritorija biračkih mesta sprovedena, s obzirom da se veći broj biračkih mesta sa više od 1800 birača nakon sprovedene odluke registruje u samo dve beogradske opštine - Voždovac (19 biračkih mesta) i Novi Beograd (8 biračkih mesta).

Tabela 4. Odnos broja biračkih mesta sa više od 1.800 upisanih birača za izbore 17. decembra 2023. i izbore 2. juna 2024. godine, po opštinama

Opština	Broj biračkih mesta sa preko 1.800 birača	
	17. decembar 2023.	2. jun 2024.
Voždovac	51	19
Novi Beograd	28	8
Zvezdara	52	1
Čukarica	30	1
Surčin	9	1
Zemun	9	1
Obrenovac	4	1
Palilula	48	0
Grocka	24	0
Rakovica	7	0
Savski Venac	3	0
Lazarevac	1	0
Stari Grad	1	0
Vračar	0	0
Barajevo	0	0
Mladenovac	0	0
Sopot	0	0
<i>Total</i>	<i>267</i>	<i>32</i>

Ukoliko je izmena teritorija biračkih mesta sprovedena radi rasterećivanja postojećih biračkih mesta, ostaje otvoreno pitanje zašto preostala biračka mesta nisu jedstavno podeljena na pola i formirana nova biračka mesta. Ukoliko je bilo jasno da prekrajanjem teritorija biračkih mesta

nije bilo moguće svesti broj birača ispod 1.800 na svim biračkim mestima, zašto kao alternativa nisu razmatrana druga rešenja poput dodavanja većeg broja paravana za glasanje na postojećim biračkim mestima, čime bi se izborni proces ubrzao.

Manjak transparentnosti u načinu sprovođenja revizije teritorija biračkih mesta, te nedovoljno posvećivanje pažnje komunikaciji s biračima će potencijalno **izazvati nedoumice kod birača**, naročito onih koji godinama ili decenijama, glasaju na istom mestu.

6. Tok izborne kampanje

Kampanja uoči beogradskih izbora je protekla u znaku nejasne granice između stranke i države, lokalnih izbora i državne kampanje o velikim nacionalnim temama, kao i u znaku dominacije figure predsednika države.

Koristeći sve institucionalne prednosti, država je svoje aktivnosti na terenu usmeravala na stimulaciju glasača. Zajedno sa stranačkim funkcionerima i aktivistima, javni funkcioneri, i to najčešće predsednici opština, svakodnevno su učestvovali u aktivnostima vladajuće liste. Beleži se oko 700 pojavljivanja najviših javnih funkcionera tokom izborne kampanje. I državni funkcioneri i funkcioneri stranaka na vlasti slali su unisone poruke u kojima je pitanje državnog integriteta potisnulo lokalni karakter beogradskih izbora, predstavljajući ih kao referendum o poverenju predsedniku da u presudnom trenutku za Republiku odbrani ključne interese zemlje. Vladajuća koalicija je u potpunosti zasnivala svoju kampanju na asocijativnoj vezi s državom i predsednikom države.

Kampanju su obeležili i slučajevi fizičkog i verbalnog napada, opstrukcije prilikom skupljanja potpisa podrške za kandidaturu, ali i pritisci na građane, koji se iz izbornog ciklusa u ciklus pokazuju kao hronični problem društva i integralni deo političke kulture u Srbiji.

Glavni nalazi posmatračke misije Crta ukazuju na gotovo potpuni **izostanak pluralizma u medijima** tokom izborne kampanje. Gotovo **apsolutna dominacija predstavnika vlasti** ogleda se u prosečnoj zastupljenosti od 93 odsto, dok je opozicija bila prisutna sa samo 7 odsto, što predstavlja **nastavak trenda favorizovanja vlasti koji je Crta zabeležila tokom 2023. godine i u prva tri meseca 2024. godine. Medijsko izveštavanje je pristrasno i polarizujuće**, gde se o vlasti izveštava najčešće neutralno, zatim pozitivno, dok gotovo nikada negativno. S druge strane, o opoziciji se izveštava najčešće negativno, zatim neutralno i retko pozitivno.

Sve televizije sa nacionalnom pokrivenošću, uključujući i javni medijski servis, izveštavale su vrlo slično, pokazujući jednoglasno i unificirano izveštavanje. Teme koje su relevantne za lokalne izbore u Beogradu bile su daleko u drugom planu.

Aleksandar Vučić, iako nije kandidat, imao je centralnu ulogu i u medijima. On se u 55 dana kampanje obratio javnosti preko najticajnijih televizija 55 puta i ostvario duplo više vremena u centralnim vestima od svih izbornih aktera zajedno.

Ovu kampanju dodatno karakteriše pojava diskreditovanja pojedinih kandidata uz pomoć korišćenja veštačke inteligencije.

6.1. Kampanja na terenu

6.1.1. Pregled aktivnosti političkih stranaka na terenu

Prema broju zabeleženih aktivnosti⁴⁰, **stranke na vlasti su apsolutno dominirale u kampanji na terenu**. Od raspisivanja izbora Crtini posmatrači su zabeležili oko 1500 aktivnosti političkih stranaka, od toga su čak oko 1000 aktivnosti stranaka vladajuće koalicije. Veća prisutnost vladajuće koalicije na terenu delom je i posledica dešavanja uoči izborne kampanje koja se tiču pregovora oko izbornih uslova⁴¹, te s tim u vezi i pregovora unutar opozicionog bloka oko zajedničkog nastupa. Ove okolnosti su uslovile da deo stranaka opozicije kasnije stupi u kampanju, a deo i u bojkot izbora.⁴²

Aktivnosti koalicije “Aleksandar Vučić - Beograd sutra” su se intenzivirale i pre zvaničnog početka kampanje, već od druge polovine februara. U periodu koji je usledio, štandovima na ulicama⁴³, kampanjom od vrata do vrata⁴⁴, stranačkim sastancima⁴⁵, podelom poklona⁴⁶, akcijama uređenja prostora⁴⁷ i drugo, vladajuća lista je mobilisala birače, a opštine u kojima su te aktivnosti najčešće⁴⁸ su one u kojima je vlast na decembarskim izborima imale lošije rezultate. Primećeno je da u aktivnostima ove stranke učestvuju i stranački funkcioneri i aktivisti iz drugih gradova i opština⁴⁹, posebno iz Vojvodine, koji organizovano dolaze u Beograd.⁵⁰ Promotivne aktivnosti vladajuće stranke uključivale su i organizovano davanje pravnih saveta⁵¹, uprkos stavu Agencije za sprečavanje korupcije da to nije dozvoljeno. Iz tematskog fokusa ove koalicije se izdvajaju infrastrukturni projekti⁵², samo pitanje izbora⁵³, sport⁵⁴, ekologija⁵⁵ i poljoprivreda⁵⁶. Međutim, u talasima su u prvi plan iskakali i narativi o tradiciji⁵⁷, državi⁵⁸ i vojsci⁵⁹ i nacionalna

⁴⁰

⁴¹ RTS, “U Skupštini Srbije završeni razgovori o preporukama ODIHR-a, predstavnici opozicije napustili sastanak”, 11. april 2024. <https://link.crt.rs/or>

⁴² RSE, “Bojkot ili ne, opozicija podeljena oko beogradskih izbora”, 24. april 2024. <https://link.crt.rs/os>

⁴³ Instagram, SNS Savski venac, 18. maj 2024. <https://link.crt.rs/ov>

⁴⁴ Instagram, SNS Lazarevac, 9. april 2024. <https://link.crt.rs/ow>

Instagram, SNS Lazarevac, 25. maj 2024. <https://link.crt.rs/ox>

Instagram, Miloš Stojanović, 18. maj 2024. <https://link.crt.rs/oy>

⁴⁵ Instagram, SNS Savski venac, 13. maj 2024. <https://link.crt.rs/oz>

⁴⁶ Instagram, SNS Rakovica, 1. april 2024. <https://link.crt.rs/p0>

Instagram, SNS Rakovica, 24. maj 2024. <https://link.crt.rs/p1>

⁴⁷ Instagram, SNS Savski venac, 20. maj 2024. <https://link.crt.rs/p2>

Instagram, SNS Rakovica, 20. Maj 2024. <https://link.crt.rs/p3>

⁴⁸ Novi Beograd, Zvezdara, Voždovac i Savski Venac i Palilula (u kojoj je vladajuća stranka ostvarila rezultate koji ne odskaču od proseka na nivou grada).

⁴⁹ Branislav Nedimović, na primer, u dužem periodu često je bio prisutan u opštini Surčin.

Instagram, SNS Surčin, 1. april 2024. <https://link.crt.rs/p4>

⁵⁰ Prema informacijama do kojih su Crtini posmatrači došli, opštine i gradovi ih kojih su stranački funkcioneri i aktivisti organizovano dolazili su Odžaci, Karavukovo, Smederevo, Bački Petrovac, Kulpin, Pančevo, Ruma, Inđija, Sombor, Subotica, Vršac, Zrenjanin, Kragujevac i Požarevac.

⁵¹ Instagram, SNS Palilula, 1. april 2024. <https://link.crt.rs/p5>

⁵² X (Twitter), SNS Srbija, 13. maj 2024. <https://link.crt.rs/p7>

⁵³ X (Twitter), SNS Srbija, 24. april 2024. <https://link.crt.rs/p7>

⁵⁴ X (Twitter), SNS Srbija, 23. maj 2024. <https://link.crt.rs/p8>

⁵⁵ X (Twitter), SNS Srbija, 8. maj 2024. <https://link.crt.rs/p9>

⁵⁶ X (Twitter), SNS Srbija, 15. maj 2024. <https://link.crt.rs/pa>

⁵⁷ X (Twitter), SNS Srbija, 22. april 2024. <https://link.crt.rs/pb>

⁵⁸ X (Twitter), SNS Srbija, 21. april 2024. <https://link.crt.rs/pc>

⁵⁹ X (Twitter), SNS Srbija, 8. maj 2024. <https://link.crt.rs/pe>

pitanja kao što su Kosovo⁶⁰, Srebrenica⁶¹, ali i Expo⁶² (što su i ključna mesta u izornoj poruci na veb prezentaciji koalicije "Aleksandar Vučić - Srbija sutra"⁶³). Od početka kampanje, poruke vladajuće stranke najviše su usmeravane ka penzionerima⁶⁴, poljoprivrednicima⁶⁵, manjinama⁶⁶, socijalno ugroženima⁶⁷, licima sa invaliditetom⁶⁸, ali je organizovan i veliki broj aktivnosti namenjenih deci⁶⁹. U poslednjim sedmicama su organizovani i stranački događaji za privrednike.⁷⁰

Aktivnosti opozicionih stranaka su postale vidljivije tek u drugom delu izborne kampanje. Iako u neuporedivo manjem obimu u poređenju s vladajućom listom, deo opozicionih stranaka (posebno one koje su formirale koaliciju Biram borbu, izborna lista Kreni-promeni i stranke okupljene oko Narodne liste) sprovodile su promotivne aktivnosti u vidu štandova, razgovora s građanima i deljenja flajera.⁷¹ U finišu kampanje, na ulicama Beograda su se mogli videti i štandovi 1 od 5 miliona/Ritam grada, kao i flajeri liste "Ćale ovo je za tebe".⁷² Predstavnici opozicionih stranaka su u prvom delu kampanje prvenstveno skretali pažnju javnosti na izborne uslove i nužnost ispunjenja preporuka ODIHR, ali su u drugom delu u fokusu bila i pitanja ekologije i infrastrukture (urbanizacija, gradski prevoz).

Najveći broj stranačkih aktivnosti je zabeležen u opštinama Palilula, Zvezdara, Novi Beograd i Lazarevac.

6.1.2. Opstrukcije prilikom prikupljanja potpisa podrške za kandidaturu

Kampanju su obeležili i brojni **navodi o opstrukcijama prilikom skupljanja potpisa podrške za kandidaturu**. Opozicione stranke su u više navrata prijavljivale da nisu mogle da dobiju overivače.⁷³ Crtini posmatrači su razgovarali sa aktivistima Zeleno-levog fronta koji su naveli da notari nisu hteli da izađu na teren (Rakovica), da su na zahteve dobijali odgovore da notari nemaju slobodne termine (Zvezdara), da su na odmoru ili da u opštini nemaju pečate (Voždovac), da su im overivači davani tek na po par sati dnevno, a potvrde su im stizale tek na sam dan skupljanja, te nisu mogli da najave ni na društvenim mrežama mesto i vreme prikupljanja (Savski Venac). Aktivisti ZLF su istakli i da su imali probleme sa zakazivanjem prostorija mesnih zajednica (Zvezdara). I aktivisti Kreni-promeni su Crtinim posmatračima rekli da nisu dobijali nikakav pisani trag o tome šta će im opština obezbediti, te iako su im rekli da će

⁶⁰ X (Twitter), SNS Srbija, 1. maj 2024. <https://link.crt.a.rs/pf>

⁶¹ X (Twitter), SNS Srbija, 14. maj 2024. <https://link.crt.a.rs/pg>

⁶² X (Twitter), SNS Srbija, 1. maj 2024. <https://link.crt.a.rs/ph>

⁶³ "Izborna poruka", <https://link.crt.a.rs/pj>

⁶⁴ Instagram, Darija Kisić, 21. april 2024. <https://link.crt.a.rs/pj>

⁶⁵ Instagram, Jelena Tanasković, 24. april 2024. <https://link.crt.a.rs/pk>

⁶⁶ Instagram, Darija Kisić, 8. april 2024. <https://link.crt.a.rs/pl>

⁶⁷ Instagram, Relja Ognjenović, 2. april 2024. <https://link.crt.a.rs/pm>

⁶⁸ Instagram, SNS Vračar, 29. april 2024. <https://link.crt.a.rs/pn>

⁶⁹ Instagram, SNS Savski Venac, 18. maj 2024. <https://link.crt.a.rs/po>

⁷⁰ Instagram, SNS Grocka, 10. maj 2024. <https://link.crt.a.rs/pq>

⁷¹ X (Twitter), Dobrica Veselinović, 24. maj 2024. <https://link.crt.a.rs/pr>

X (Twitter), Kreni-promeni, 25. maj 2024. <https://link.crt.a.rs/ps>

X (Twitter), Narodna stranka, 25. maj 2024. <https://link.crt.a.rs/pt>

⁷² X (Twitter), 1 od 5 miliona, 25. maj 2024. <https://link.crt.a.rs/pv>

X (Twitter), Petar Đurić, 25. maj 2024. <https://link.crt.a.rs/pw>

⁷³ Vreme, "Trka sa vremenom: Režim ne da opoziciji notare i overitelje?", 8. maj 2024. <https://link.crt.a.rs/pw>

dobiti 5, na terenu se pojavi 1 ili 2 overivača, zbog čega su se pravile gužve i redovi. Aktivisti Kreni-promeni su čak istakli da je u jednoj opštini overiteljka pokazala članovima KP poruke koje je dobijala iz opštine i u kojima joj je sugerisano da odugovlači i pravi pauze, kako bi prikupila što manje potpisa i da je, navodno, kasnije imala problem u opštini jer je „overila previše potpisa“. Oni su ukazali i na novi vid opstrukcije, jer su, prema njihovom obrazloženju, nevalidni potpisi bili potpisi ljudi koji su već dali potpis podrške SNS-u i koji su instruirani da na ovaj način ometaju proces prikupljanja potpisa. Na tvrdnje dela opozicije da su im onemogućeni overivači, usledili su demantiji opština i opštinskih odbora SNS da opstrukcija postoji.

Na lokacijama za skupljanje potpisa liste “Aleksandar Vučić - Beograd sutra” Crtini posmatrači nisu primećivali gužve (osim tamo gde su bili prisutni najviši javni funkcioneri), a u razgovoru sa prisutnim građanima zabeleženo je da su građanima uzimane lične karte i nakon skeniranja vraćane. To otvara sumnju u mogućnost neovlašćenog prikupljanja ličnih podataka, ali i pitanje da li su poštovane procedure da potpisnici podrške moraju lično dati potpis. U javnosti su se pojavile i optužbe⁷⁴ da su tri liste koje su predale potpise, a prethodno nisu najavile skupljanje potpisa, neregularno pribavile potpise. Na lokacijama za prikupljanje potpisa onih lista koje su bile javno najavljene i koje su obišli posmatrači Crte, nisu uočene gužve ni ponašanja koja bi upućivala na neregularnosti.

6.1.3. Izjednačavanje države i stranke

Srstanje države i stranke se manifestovalo u svim aspektima kampanje vladajuće stranke. Nejasna linija između partije i države praćena je zloupotrebom javnih funkcija⁷⁵, državnih institucija⁷⁶, resursa⁷⁷ i obeležja⁷⁸. Identifikacija partije sa državnom zajednicom omogućila je dodatnu prednost vladajućoj stranci, koja je ionako već bila vidljivija u odnosu na druge kandidate. Ova identifikacija se ogleda i u samom nazivu vladajuće koalicije, ali i u imidžu vladajuće stranke koji se gradi preko aktivnosti vlasti i predsednika države.⁷⁹

Zajedno sa stranačkim funkcionerima i aktivistima, **javni funkcioneri**, i to najčešće predsednici opština, **svakodnevno su učestvovali u aktivnostima vladajuće liste**. Javni funkcioneri su često nastupali u dvojakom kapacitetu, te su na stranačkim skupovima promovisali manifestacije u organizaciji Grada, a na javnim događajima promovisali stranačke aktivnosti. Nastavljena je praksa, zabeležena u decembarskim izborima, da državni funkcioneri čak u istom danu, u pratnji istih službenika i “o istom trošku”, prilikom obilaska jedne opštine naizmenično

⁷⁴ Danas, „Ko je patrijarh srpske opozicije?“. Dejan Žujović odgovara na optužbe na račun potpisa za beogradske izbore, <https://link.crta.rs/n1>

⁷⁵ Instagram, Relja Ognjenović, 19. april 2024. <https://link.crta.rs/px>
Instagram, Aleksandar Šapić gradonačelnikbg 17 Maj 2024. <https://link.crta.rs/py>

Instagram, Adrijana Mesarović, 24. Maj 2024. <https://link.crta.rs/q0>

⁷⁶ Instagram, Miloš Grčić, 22. maj 2024. <https://link.crta.rs/q1>

Instagram, SNS Savski venac, 25. Maj 2024. <https://link.crta.rs/q2>

Instagram, SNS Stari grad, 23. maj 2024. <https://link.crta.rs/q3>

⁷⁷ Instagram, SNS Višnjica, 21. maj 2024. <https://link.crta.rs/q4>

⁷⁸ Instagram, SNS Beograd, 24. maj 2024. <https://link.crta.rs/q5>

Instagram, Aleksandar Šapić gradonačelnik, 17 Maj 2024. <https://link.crta.rs/q6>

⁷⁹ Instagram, SNS Novi Beograd, 20. maj 2024. <https://link.crta.rs/q7>

prisustvuju i stranačkim i aktivnostima vlasti.⁸⁰ Aktivnosti i lokalne i republičke vlasti pojačane su i pre formalnog početka kampanje.⁸¹ Od 3. aprila, kada su raspisani izbori za odbornike Skupštine grada Beograda, do poslednje sedmice kampanje, **više od polovine od ukupnog broja zabeleženih aktivnosti najviših javnih funkcionera se odnosi na učešće u stranačkoj promociji**. U više od 300 aktivnosti zabeleženo je oko 700 pojavljivanja najviših funkcionera. Aktivnosti vlasti su u većem intenzitetu zabeležene u opštini Obrenovac, Lazarevac i Sopot.

Nastavljena je i praksa da se **na zvaničnim nalozima javnih funkcionera promoviše stranka**, dok se **na stranačkim nalozima zasluge za javne radove i projekte pripisuju stranci**. U kampanji su zloupotrebljavani i državni republički programi, kao što su subvencije za energetska efikasnost⁸², preventivni pregledi u zdravstvenim ustanovama vikendom⁸³, stanovi za izbegla i raseljena lica⁸⁴, paketi solidarnosti za penzionere⁸⁵ i vaučeri za obolele od retkih bolesti⁸⁶. Kao i u decembru 2023, **učešće države u izborima se ogleda i u stimulisanju građana vanrednim novčanim davanjima**. U aprilu je gradska vlast najavila sredstva u visini od 20.000 dinara za roditelje dece školskog uzrasta, kao i besplatno korišćenje gradskih bazena.⁸⁷ Serija promotivnih spotova vladajuće stranke, lansirana u završnom delu kampanje, promoviše aktivnosti lokalnih samouprava i javnih preduzeća i ustanova. U spotovima učestvuju direktori ovih institucija, ali se pojavljuju i sami objekti i obeležja institucija.⁸⁸ Državna obeležja našla su se zajedno sa stranačkim na uniformama stranačkih aktivista na brojnim štandovima i u ostalim stranačkim aktivnostima.⁸⁹ Izjednačavanje stranke i države učitava se i u unisonoj i koordinisanoj reakciji na usvajanje rezolucije o Srebrenici.⁹⁰

⁸⁰ Ministarka privrede Adrijana Mesarović u danu u kom je posetila opštinu Mladenovac u svojstvu ministarke, i u društvu predsednika opštine obišla fabriku koja se tamo nalazi, prisustvovala je i u stranačkom svojstvu druženju i proslavi priređenim za privrednike, opet u društvu predsednika opštine i vlasnika fabrike koju je istog dana obišla u svojstvu ministarke.

Instagram, Adrijana Mesarović, 23. maj 2024. <https://link.crta.rs/q9> ; <https://link.crta.rs/qa>

Instagram, Adrijana Mesarović, 24. maj 2024. <https://link.crta.rs/qa> ; <https://link.crta.rs/qa>

⁸¹ Već od 15. februara je primećena intenzivna aktivnost državnih funkcionera koji su prisustvovali svečanim otvaranjima fabrika i infrastrukturnih radova, ceremonijama, ali i stranačkim štandovima. U periodu od 3. do 26. marta zabeleženo je oko 350 pojavljivanja najviših funkcionera na događajima, odnosno učešća u stranačkim i aktivnostima vlasti. U istom periodu je zabeleženo i 15 grupnih pojavljivanja državnih funkcionera na različitim događajima.

⁸² Instagram, SNS Rakovica, 24. maj 2024. <https://link.crta.rs/qc>

⁸³ X (Twitter), SNS Rakovica, 20. april 2024. <https://link.crta.rs/qd>

⁸⁴ Instagram, Nataša Stanisavljević, 10. maj 2024. <https://link.crta.rs/qf>

⁸⁵ Instagram, SNS Rakovica, 20. Maj 2024. <https://link.crta.rs/qg>

⁸⁶ Instagram, Milica Đurđević Stamenkovski, 26. maj 2024. <https://link.crta.rs/qh>

⁸⁷ Instagram, SNS Rakovica, 22. April 2024. <https://link.crta.rs/qj>

⁸⁸ Instagram, SNS Beograd, 16. maj 2024. <https://link.crta.rs/qj>

Instagram, SNS Savski venac, 25. maj 2024. <https://link.crta.rs/qk>

Instagram, SNS Voždovac, 19. maj 2024. <https://link.crta.rs/qj>

⁸⁹ Instagram, SNS Blok 61, 28. april 2024. <https://link.crta.rs/qm>

Instagram, SNS Rakovica, 23. maj 2024. <https://link.crta.rs/qn>

⁹⁰ Povodom usvajanja rezolucije u Srebrenici, članovi Vlade okupili su se u Predsedništvu, gde su gledali prenos sednice, umotani u zastavu Srbije. Istovremeno, stranački funkcioneri okupili su se u stranačkim prostorijama i takođe gledali prenos, pokriveni zastavama Srbije.

Instagram, Vlada Republike Srbije, 23. maj 2024. <https://link.crta.rs/qn>

Instagram, SNS Beograd, 23. maj 2024. <https://link.crta.rs/qp>

I diskurs vladajuće liste komplementaran je diskursu vlasti. Prisustvo velikog broja najviših javnih funkcionera⁹¹ na događajima koji šalju poruku o snazi srpske vojske⁹² i jakoj državi koja se oslanja na tradicionalne vrednosti⁹³ izdvaja se kao posebna karakteristika kampanje.

Tokom kampanje, zabeleženo je više slučajeva sa elementima zloupotrebe javnih resursa⁹⁴ (prostorija, vozila, obeležja državnih preduzeća i ustanova), funkcija⁹⁵ i državnih znamenja⁹⁶. Zabeleženo je oko 90 slučajeva sa elementima zloupotrebe javnih resursa, oko 50 slučajeva sa elementima zloupotrebe državnih obeležja, kao i oko 40 slučajeva u kojima postoji sumnja na zloupotrebu javnih funkcija. Na osnovu izveštaja dugoročnih posmatrača, podneto je 31 prijava Agenciji za sprečavanje korupcije⁹⁷.

6.1.4. Referendumska atmosfera i produbljivanje polarizacije

Iako su političke stranke u svojim kampanjama isticale lokalne probleme i nudile rešenja za njih, **lokalni karakter beogradskih izbora ipak je ostao u senci velikih nacionalnih tema.** U diskursu funkcionera vladajuće stranke, a posebno državnih funkcionera, i beogradski i lokalni izbori su prikazani kao **referendum o poverenju predsedniku da u presudnom trenutku za Republiku odbrani ključne interese zemlje.** Narativ vladajuće stranke sugerise da su predstojeći izbori 2. juna “sudbonosni” jer će se na njima odlučivati o očuvanju nezavisnosti i slobode države.⁹⁸ Iste poruke su komunicirane od strane vladajuće stranke i u decembru 2023,⁹⁹ ali su u svetlu dešavanja oko Kosova i Rezolucije o Srebrenici dominirale javnim prostorom i u međuizbornom periodu.

Referendumsku atmosferu pojačava i tenzija između dva pola na političkoj sceni, vlasti i opozicije. Sa jedne strane, vlast delom zasniva svoju kampanju na negativnom prikazivanju predstavnika opozicije, ističući njihovo “antidržavno”¹⁰⁰ i “antisrpsko”¹⁰¹ delovanje. Sa druge strane, poruke opozicionih stranaka dodatno osnažuju referendumsku percepciju predstojećih izbora, jer se kritika vlasti odigrava na relaciji “za Vučića” i “protiv Vučića”, ponovo stavljajući akcenat na vanlokalni kontekst.¹⁰² Sudbonosni značaj junskih izbora se učitava i u narativima o neprijateljskom okruženju Srbije, koji podrazumeva etiketiranje i diskreditaciju zemalja u regionu, što je takođe komunicirano u izbornim porukama vladajuće koalicije i predstavnika vlasti¹⁰³.

⁹¹ Događaj sa najviše zabeleženih prisutnih visokih funkcionera je panel na temu Agresija „Milosrdni anđeo” – 25 godina od NATO agresije, u organizaciji Fondacije za srpski narod i državu.

Instagram, Maja Gojković, 24. april 2024. <https://link.crta.rs/gg>

⁹² Instagram, Tomislav Momirović, 19. april 2024. <https://link.crta.rs/gg>

⁹³ Instagram, Fondacija za srpski narod i državu, 16. maj 2024. <https://link.crta.rs/gr>

⁹⁴ Instagram, SNS Blok 38, 11. april 2024. <https://link.crta.rs/qs>

⁹⁵ Instagram, SNS Novi Beograd, 20. april 2024. <https://www.instagram.com/p/C5-4h8ys609/>

⁹⁶ Instagram, SNS Paviljoni, 12. april 2024. <https://link.crta.rs/qt>

⁹⁷ <https://link.crta.rs/qu>

⁹⁸ Instagram, Goran Vesić, 24. maj 2024. <https://link.crta.rs/qv>

⁹⁹ X (Twitter), SNS OO Inđija, 28. novembar 2023. <https://link.crta.rs/hk>

¹⁰⁰ Instagram, Vladimir Orlić, 24. Maj 2024. <https://link.crta.rs/qw>

Instagram, Branislav Malović, 21. Maj 2024. <https://link.crta.rs/qx>

¹⁰¹ Instagram, SNS Srbija, 28. april 2024. <https://link.crta.rs/qy>

Politika, “Šapić: Biramo hoćemo li da imamo srpsku ili antisrpsku vlast”, 1. april 2024.: <https://link.crta.rs/qz>

¹⁰² X (Twitter), Narodni pokret Srbije Beograd, 5. mart 2024. <https://link.crta.rs/r0>

¹⁰³ Instagram, SNS Srbija, 17. april 2024. <https://link.crta.rs/r1>

Tenzije su rezultirale i nasiljem. U toku kampanje, **aktivisti političkih stranaka** su ukazivali da su **bili izloženi fizičkim i verbalnim napadima**. Vladajuća stranka je objavila da su na Novom Beogradu napadnuti njihovi aktivisti od strane prolaznika koji su instruisani od strane opozicije¹⁰⁴, Narodni pokret Srbije je prijavio napad na aktiviste u Starom Gradu¹⁰⁵, aktivista Zeleno-levog fronta je fizički napadnut na Zvezdari od strane maskiranih napadača¹⁰⁶, dok su na Voždovcu aktivisti SNS-a pretili aktivistima Biram borbu, pokušavajući da ih oteraju sa mesta gde su postavili promotivni štand.¹⁰⁷ Incident se desio i na konferenciji za medije o uklanjanju splavova, kada je Aleksandar Šapić prisutnom građaninu uzeo telefon iz ruke i bacio ga.¹⁰⁸

6.1.5. Pritisci na građane i klijentelistički odnos sa građanima

Trideset i dva dubinska intervjua¹⁰⁹ i više od četrdeset razgovora sa građanima koje su obavili Crtini posmatrači u toku kampanje, potvrđuju da su **politički pritisci u društvu normalizovani** i da ih politički akteri i sami građani smatraju neizostavnim delom političkog folkloru u Srbiji, odnosno ustaljenim instrumentom političke borbe. Svedočanstva upućuju i na **atmosferu straha, jer se građani retko odlučuju da pritiske prijavljuju**, ali i na **nepoverenje građana u institucije** i njihovu spremnost i volju da se sa ovim problemom suoče. Tokom prethodnih godina, Crta je u više svojih istraživanja i posmatračkih izveštaja skretala pažnju na nužnost rešavanja ovog hroničnog problema u društvu, apelujući na nadležne organe i institucije da adekvatno reaguju. Posebnu zabrinutost predstavlja to što su pritisku najčešće izložene najranjivije grupe društva kojima je najlakše i manipulirati, čime se oni stavljaju u još zavisniji i teži položaj.

O ucenama i strahu svedočili su zaposleni u javno-komunalnim preduzećima, opštinskim upravama, predškolskim i školskim ustanovama, gerontološkim centrima i udruženjima osoba sa hendikepom. Brojni navodi su vezani za pritiske uoči stranačkih skupova, za učešće u stranačkim aktivnostima, kao i za davanje političke podrške stranci.

Period pre zvaničnog početka kampanje obeležili su brojni **navodi o pritiscima na zaposlene koji su organizovano dovođeni iz drugih gradova** u Beograd za učešće u kampanji “od vrata do vrata”. Ovi navodi su kroz više razgovora i odlazaka na teren potvrđeni od strane Crtinih posmatrača. Učesnik kampanje, koji je zaposlen u javnom preduzeću u Zrenjaninu, posvedočio je Crti da su on i njegove kolege primorani na stranački rad kako bi zadržali svoje poslove, kao i da se takav “dogovor” podrazumeva, te zaposleni po inerciji i bez otpora učestvuju u stranačkim aktivnostima i kada nema eksplicitnog pritiska od strane nadređenih. I sagovornica iz Sombora ukazuje da su zaposleni u javnom sektoru u ovom gradu izloženi pritisku da u radno vreme, organizovanim službenim prevozom, dolaze u Beograd i učestvuju u stranačkim aktivnostima. Ova sagovornica je ukazala i na potencijalni slučaj krivotvorenja službene evidencije, jer su

¹⁰⁴ Instagram, Relja Ognjenović, 10. april 2024.: <https://link.crta.rs/r2>

¹⁰⁵ X (Twitter), Narodni Pokret Srbije, 30. april 2024. <https://link.crta.rs/r3>

¹⁰⁶ Instagram, Ne davimo Beograd, 1. Maj 2024. <https://link.crta.rs/r4>

¹⁰⁷ X (Twitter), Slobodni građani, 18. maj 2024. <https://link.crta.rs/r5>

¹⁰⁸ N1, “Šapić građaninu bacio telefon, razgovor s ljudima na ivici fizičkog obračuna”, 9. Maj 2024. <https://link.crta.rs/r6>

¹⁰⁹ Svi obavljene intervjui su anonimni i svi lični podaci intervjuisanih su zaštićeni.

određeni zaposleni evidentirani kao da su bili na poslu, iako su tog dana bili na beogradskim ulicama u kampanji.

Pritisku u javnom sektoru su izloženi i rukovodioci, što potvrđuje i jedan od Crtinih sagovornika koji je naveo da **direktori u javnim preduzećima odvajaju deo svoje plate za finansiranje kol centra vladajuće stranke**, što je mehanizam koji je Crta u svojim prethodnim istraživanjima već zabeležila.

Prikupljena svedočanstva sugerišu da su **zaposleni u javnom sektoru posebno bili pod pritiskom uoči stranačkih skupova, ali i uoči dočeka kineskog predsednika**.

Dolazak kineskog predsednika Si Đinpinga u medijima je najavljen danima ranije za 8. maj (sreda). Međutim, dan ranije u utorak, na zvaničnom sajtu predsednika Srbije objavljeno je da će se doček kineskog predsednika dogoditi 7. maja na beogradskom aerodromu, a zvanični doček u prepodnevnim časovima ispred Palate Srbije. Dan pre mitinga, Crtini posmatrači su stupili u kontakt sa zaposlenom u školi koja je dobila poziv od direktorke da ide u Beograd povodom dočeka kineskog predsednika. Navodi o pritiscima od strane vladajuće stranke na zaposlene u javnom sektoru da prisustvuju ovom događaju, potvrđeni su i obilaskom navedenog događaja. Crtini posmatrači su na terenu zabeležili organizovano dovoženje ljudi van Beograda, koji su po grupama predvođeni, prisustvo stranačkih obeležja, prisustvo predstavnika opštinskih odbora vladajuće stranke, a kroz razgovore sa zaposlenima u javnom sektoru su dobijene informacije da im je dolazak na doček kineskog predsednika predstavljen kao "radna dužnost". Jedna od sagovornica, koja radi već 20 godina u državnoj banci, svedoči da često dobija direktive od nadređenih da prisustvuje stranačkim događajima ("ideš na ovaj, na ovaj ne moraš, na ovaj ideš i tako u krug"). Sagovornik iz Obrenovca svedoči o pritiscima na zaposlene u javno-komunalnom preduzeću i da je sekretarica preduzeća na dan dočeka kineskog predsednika pozivala zaposlene i okupljala ih u kabinetu direktora. On ukazuje i na to da su ovom prilikom korišćena vozila u vlasništvu preduzeća koja su inače namenjena za prevoz radnika do same industrijske zone. Dočeku su prisustvovali i načelnici odeljenja, zaposleni u opštini Rakovica, koji su dobili instrukcije da iz svake službe određeni broj ljudi mora prisustvovati. Crtin sagovornik, koji je zaposlen u Opštini, svedoči da su i njega pozvali, što je on odbio, ali da za sada nije bilo nikakvih posledica zbog toga.

Na stranačkom mitingu u Lazarevcu, na kome je bio prisutan veći broj državnih funkcionera, zaposleni u javnom sektoru su dolazili autobusima na kojima su stajale table sa nazivima javnih preduzeća i ustanova. Posmatrači Crte su obavili nekoliko razgovora sa prisutnim ljudima, među kojima su bile i **dve sagovornice zaposlene u školama na određeno vreme koje su svedočile o pritisku da prisustvuju mitingu**. Prema rečima jedne sagovornice, ona nije stranački aktivna, niti učlanjena u stranku, ali često prisustvuje mitinzima na insistiranje direktorke: "Idem kada god me zovu, nekada će mi zatrebati". Druga sagovornica, koja je takođe dobila poziv od direktorke svoje škole, navodi da je dva dana ranije bila u Beogradu kada je bio kineski predsednik i da je sad opet morala da nađe zamenu za svoje časove ("kada su stranačke stvari u pitanju – sve može"), pa su joj zamena kolege koje su zaposlene na neodređeno.

Pritisici na zaposlene u javnim preduzećima i ustanovama su zabeleženi i uoči najavljenih skupova u Obrenovcu, Mladenovcu i Batajnici (koji su potom otkazani). Izveštaji posmatrača sa terena u Mladenovcu svedoče o velikim pripremama za skup koji je trebalo da se održi 18. maja na platou ispred Sportskog centra, kome je trebalo da prisustvuje predsednik Srbije. U Mladenovcu su skidani plakati opozicije da bi se lepili plakati za ovaj skup, a gradska vlast je do ranih jutarnjih časova uoči skupa asfaltirala trotoar. Najavljivanom masovnom skupu je trebalo da prisustvuju i zaposleni u javnim preduzećima i ustanovama, koji su "bili u obavezi da dobrovoljno dođu". Slična atmosfera se beleži i u Obrenovcu, gde su i bina i ozvučenje bili spremni, a parking mesta u centru grada su dan uoči mitinga bila onemogućena za upotrebu, osim za vozila policije i javnih preduzeća. Pripreme za odloženi miting Srpske napredne stranke koji je trebalo da se održi na Gradskom trgu i za koji su najavljeni Aleksandar Vučić i Ivica Dačić, takođe su pratili navodi o pritisku na zaposlene u javnim preduzećima. U obrenovačkom javno-komunalnom preduzeću je čak nadređeni tražio pisanu izjavu zaposlenih koji su sprečeni da prisustvuju skupu u kojoj će obrazložiti razloge svog odsustva.

U seriji razgovora sa predstavnicima i članovima udruženja osoba s hendikepom skrenuta je pažnja na niz problema u kontekstu izbora i političkih pritisaka sa kojima se ova zajednica suočava. Iako se u javnosti najčešće govori o pristupačnosti biračkih mesta ovim osobama, zanemaruju se manipulacije i pritisci kojima su oni kao pojedinci i članovi udruženja izloženi¹¹⁰, uključujući pritiske da glasaju za određenu stranku i učestvuju u stranačkoj promociji. I u toku ove izborne kampanje, kao i prethodnih, političke stranke su posebno usmeravale svoje aktivnosti na ovu ciljnu grupu, stimulišući ih organizovanjem događaja koji su namenjeni ovoj zajednici¹¹¹, ali i deljenjem poklona¹¹². Crtni sagovornici su ukazali na partijsku kontrolu udruženja i saveza koja se vrši preko nadležnih državnih institucija, pre svega resornog ministarstva, od kojih ova udruženja finansijski najviše i zavise.¹¹³ Kao primer su referisali na slučaj liste podrške vladajućoj stranci uoči decembarskih izbora (Apel 2000)¹¹⁴, na kojoj su se, uprkos odredbama u statutima udruženja, našli i predstavnici ovih udruženja i saveza. Ukazano je na to da su predstavnici udruženja bili pod eksplicitnim pritiskom da pruže političku podršku stranci, ali i da su pretpostavljali da mogu snositi posledice, u vidu smanjenja budžetskih sredstava, ukoliko ne pruže podršku. To se, prema rečima Crtnih sagovornika, i desilo, jer su neka udruženja na ovaj način bila "kažnjavana". Zbog političke nepodobnosti, sagovornici sumnjaju da su udruženja i izopštavana iz procesa koji im omogućavaju da utiču na donošenje

¹¹⁰ Sagovornik: "To je jedno sveopšte ludilo, taj pritisak je kod nas i ta ucena i to maltretiranje osoba sa invaliditetom... toliko već otvoren, toliko agresivan. I ono što je najtragičnije uz podršku osoba sa invaliditetom".

¹¹¹ Instagram, SNS Vračar, 29. april 2024. <https://link.crta.rs/r7>

¹¹² Instagram, SNS Palilula, 29. mart 2024. <https://link.crta.rs/r8>

¹¹³ "Finansiranje tih udruženja ide kako preko opštine, tako dominantno putem ministarstva (MINRZS)... Kolač se deli između tradicionalističkih organizacija i fantomskih organizacija za koje je osnovano sumnjati da su osnovane od raznih SNS članova. Ostali su svesni tih malverzacija, ali plašeći se da će izgubiti i to što imaju, da će kompromitovati svoje finansiranje, odlučuju da čute i mahom vode politiku nezameranja i partnerstva sa ministarstvom, iako ništa nije urađeno da se poboljša položaj osoba sa invaliditetom."; "Ministarstvo, na ovaj način, finansiranjem, kontrolom, bliskom saradnjom, drži osobe sa invaliditetom "in check", odnosno vrši socijalnu kontrolu i prevenira neku glasnu kritiku."; "Predsednica Saveza (koja je potpisala Apel 2000) isto ima taj klasičan SNS stav prema nama koji smo deo Saveza, da se dere na nas. Oni (predsednica Saveza i ostali potpisnici) jesu svi uplašeni zato što se finansiraju od Ministarstva i to je to, ako oni ne daju pare - njih nema."

¹¹⁴ Sagovornik je naveo da nadležni u ministarstvu imaju kontakte svih udruženja koja su primala ili primaju finansije od Ministarstva za rad, boračka i socijalna pitanja. "Tražila im je eksplicitno da iskažu podršku listi Aleksandra Vučića i preporučila da bi to bilo dobro. [...] Jer ako vam je stalo do opstanka vaše organizacije i da imate šta da radite u budućnosti morate potpisati ovu listu."

odluka od značaja za funkcionisanje njihovih udruženja i članova zajednice.¹¹⁵ Sagovornici skreću pažnju i na to da se od članova udruženja tražilo da skupljaju sigurne glasove, da glasaju za stranku, kao i da prisustvuju stranačkim dešavanjima, pri čemu postoji sumnja i da su njihovi podaci zloupotrebljavani.¹¹⁶ Ova zajednica je izložena i manipulacijama koje gaze njihovo dostojanstvo – na primer, sagovornici ističu da su meta političkih stranaka najčešće najranjiviji ljudi iz ove zajednice kojima je najlakše manipulirati, pa tako, Crtin sagovornik ukazuje, jedna politička stranka ima “invalidne za pokazivanje i slikanje”¹¹⁷. **Povodom iskaza sagovornika i problema na koje su upućivali, Crta se obratila Zaštitniku građana i Poverenici za zaštitu ravnopravnosti**, koji su iskazali svoju zabrinutost jer su i ranije do njih stizale ovakve informacije, ali da nisu dobijali formalne pritužbe od predstavnika i članova. Zato su pozvali članove udruženja i osobe sa hendikepom da se obrate ovim institucijama kako bi one mogle pravovremeno i adekvatno da reaguju.

Zabrinjavajući slučaj zabeležen u samoj završnici kampanje ilustruje i **zloupotrebu dece u svrhu stranačke promocije**, u kojoj se gubi svaka crvena linija u borbi za političke poene. U jednoj državnoj predškolskoj ustanovi u opštini Stari Grad deca su, umesto na dečijoj predstavi, završila na skupu koji se pretvorio u politički, zbog pohvala koje je prisutna ministarka upućivala predsedniku. Prema iskazu tri Crtine sagovornice, majki dece koja su prisustvovala skupu, roditeljima je ovaj događaj najavljen kao “besplatna predstava”. Jedna od sagovornica je takođe posvedočila da je njeno dete završilo i “kao siguran glas” u bazi vladajuće stranke. U toku kampanje je dobila poziv iz kol centra SNS-a, gde je operater po imenu i prezimenu tražio njenog sina predškolskog uzrasta. Zbunjena, sagovornica je dva puta ponovila ime, misleći da je greška. Kada im je rekla da je reč o maloletniku, prekinuli su vezu. Sagovornica sugerise da je jedino iz vrtića moglo da se desi da njen broj povežu sa njenim maloletnim detetom. Roditelji dece koja su upisana u ovu ustanovu su takođe dobijali poziv iz stranačkog kol centra, ali su ih operateri tražili po ličnom imenu.

U razgovorima sa građanima je ukazano i na **problem klijentelističkog odnosa stranaka sa građanima**, koji podrazumeva razmenu različitih resursa i usluga za političku podršku. Crtin sagovornik je ukazao da se u obrenovačkim mesnim zajednicama uoči predstojećih izbora odvija kupovina glasova koja podrazumeva da **stranka plaća dugove u zamenu za glas**. Prema njegovom iskazu, proveravaju se baze zaduženika (pri čemu se ugrožava zaštita ličnih podataka) u Javno-komunalnom preduzeću, EPS-u, Vodovodu, da bi zatim neko bio poslat da podmiri te račune u zamenu za sigurne glasove. Na taj način novac ne dobijaju članovi domaćinstva koji imaju dug, već se računi namire preko nekog člana stranke.

¹¹⁵ Jednoj organizaciji koja nije stavila potpis na Vučićevu listu je prvi put posle 20 godina smanjen godišnji budžet. “Neki koji nisu želeli da daju podršku ili su rekli da ne mogu, da je to protivno njihovim statutima, zaista se nisu našli na toj listi podrške. Interesantno je da je jedna od tih organizacija na zadnjem konkursu, prošli su razni neki projekti koji imaju besmislene naslove i ciljeve, ostala ispod crte. Sad da li je to odmazda i rezultat njihovog odbijanja da daju podršku, ne znam, možemo da spekuliramo, ali eto upada u oči.”

¹¹⁶ Sagovornik: “Ona ga pozove u svoju kancelariju i kaže - hajde da pokušamo da malo delujete na osobe u vašem udruženju da glasaju da se anketiraju - i na privatnom razgovoru sve to pristane dok kasnije govori kako je morao..”

¹¹⁷ Sagovornik: “Vučić je bio u Prijepolju i tu se vidi kako neko od njegovih saradnika kaže - dajte tog invalida (nekog iz mase), a naš je bivši član”.

6.1.6. Zloupotreba ličnih podataka

I ovaj izborni ciklus je obeležen sumnjama u **zloupotrebu ličnih podataka od strane političkih stranaka, ali i u nekim slučajevima uz posredništvo i saučesništvo državnih institucija, ustanova i preduzeća.**

Tokom kampanje više građana se obratilo Crti kako bi izrazili bojazan da su njihovi lični podaci zloupotrebjeni od strane političkih stranaka, pošto su stranački aktivisti (vladajuće stranke), koji su ih pozivali telefonom ili im dolazili na kućnu adresu, raspolagali velikim brojem osetljivih podataka. Građani su takođe ukazali i na to da su evidencije koje su приметili kod stranačkih aktivista sadržale i izdvojene informacije o osobama sa tih adresa koje žive u inostranstvu.

Sumnje u to da su podaci iz baza i evidencija javnih ustanova, ali i privatnih firmi, kompromitovani i korišćeni za mobilizaciju glasačkog tela unose i navodi Crtinih sagovornika da su dobijali pozive iz stranačkih kol centara i na službene brojeve telefona, ali i da su **stranke targetirano kontaktirale ljude iz socijalno ugroženih slojeva, kao i domaćinstva koja imaju nenamirene račune i dugove za usluge javno-komunalnih preduzeća.** Crtin sagovornik iz Obrenovca, koji je zaposlen u javnom preduzeću, navodi i da su prilikom prikupljanja potpisa podrške za vladajuću listu, zloupotrebjeni kontakti zaposlenih radnika javnih preduzeća, pre svega zaposlenih u podizvođačkim firmama. Sagovornik ističe da su zaposlene zvali u kancelarije da donesu lične karte, popunjavaju obrasce i upisuju se.

I predstavnici udruženja osoba sa hendikepom su ukazali na zloupotrebu ličnih podataka članova udruženja. U jednom slučaju, kako sagovornica navodi, saradnici i članovi udruženja su obmanuti jer su im predstavnici udruženja tražili lične podatke i potpis za "internu evidenciju koju niko neće videti", a koja je vezana sa određenim projektom, da bi na kraju ti podaci bili iskorišćeni kao potpisi podrške političkoj stranci.¹¹⁸

Lični podaci građana su se pojavljivali i u promotivnim stranačkim spotovima¹¹⁹, ali i u objavama na društvenim mrežama¹²⁰.

6.2. Pluralizam u medijima

6.2.1. Zastupljenost i ton izveštavanja o političkim akterima

Posmatračka misija Crte kontinuirano prati stanje pluralizma u medijima kroz medijski monitoring centralnih vesti pet televizija s nacionalnom pokrivenošću. U periodu od 3. aprila do

¹¹⁸ "Rekli im da je to interno, da to neće niko da vidi, čisto nama treba da bi dobijali i dalje projekte. [...] Znali su koga će da zovu, ljude koji nisu politički informisani, koji će reći ako je to interno onda mene ne zanima (nije mi problem). Jedna devojka kada su je zvali rekla je da ne planira da glasa za vladajuću stranku, žena koja ju je zvala rekla je da ne mora da glasa i da je to interno kako bi im dali neki spisak da bi prolazili dalje na projektima. Kada je izašao spisak potpisnika "podrške" neki od onih ljudi koji su se tamo našli nevoljno su bili šokirani i besni ali su shvatili da su i sami krivi jer ih nisu slagali za šta im potpisi trebaju, već da će ostati tajno. [...] Etiketirali su korisnike ali su sebe zaštitili."

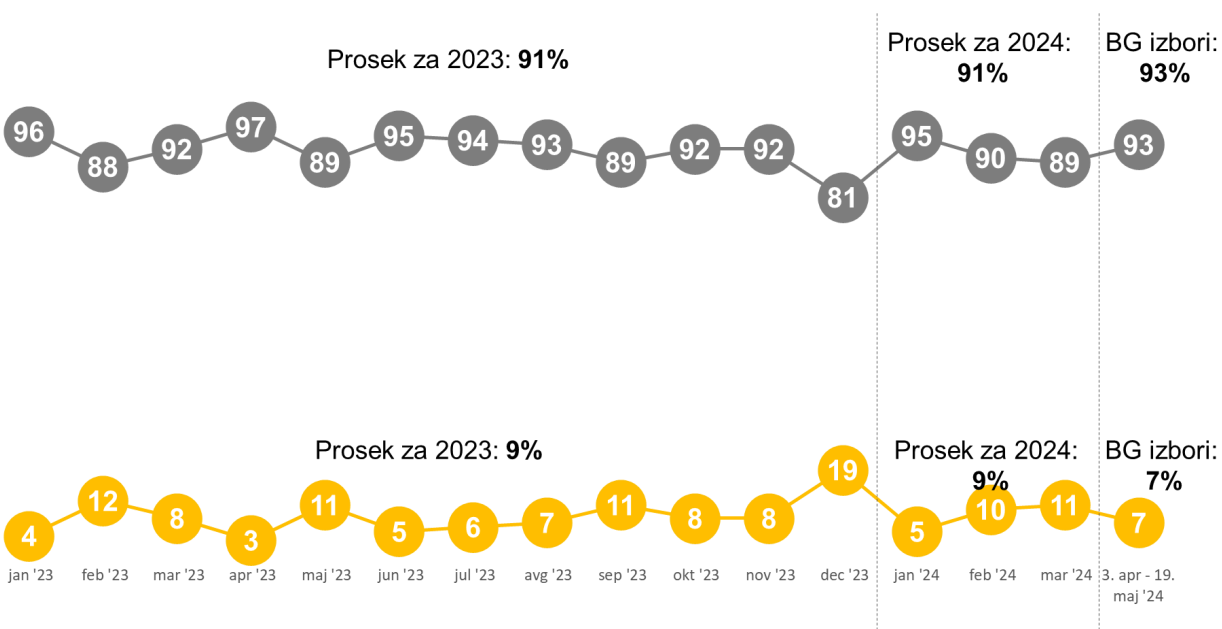
¹¹⁹ Instagram, Relja Ognjenović, 6. april 2024. <https://link.cрта.rs/r9/>

¹²⁰ X (Twitter), CRTA, 21. maj 2024. <https://link.cрта.rs/ra>

19. maja 2024. godine, Crtini posmatrači su analizirali više od 2.750 minuta centralnih vesti televizija RTS 1, TV Pink, TV Prva, TV Happy i TV B92.

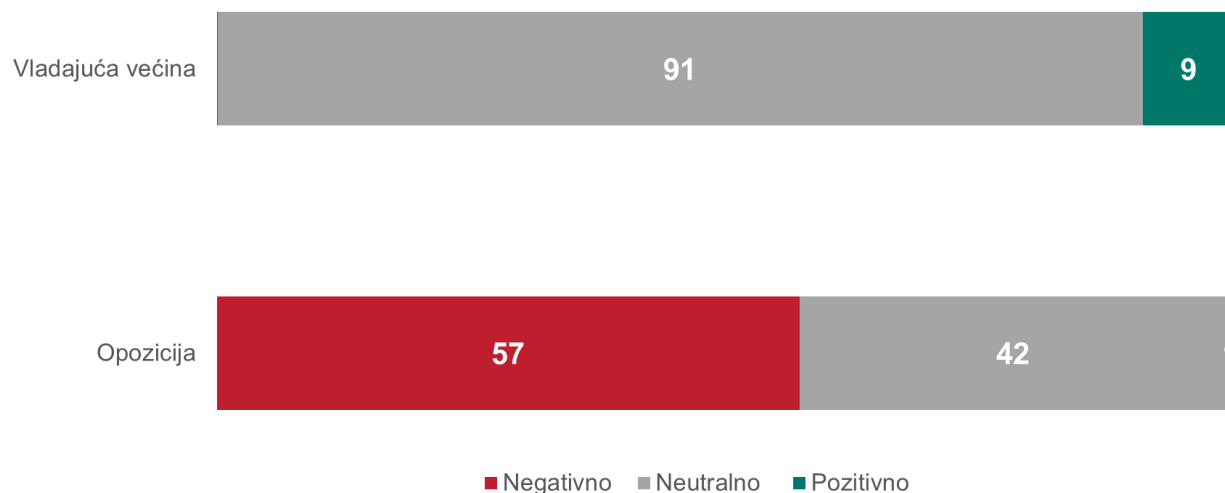
Gotovo potpuni izostanak pluralizma ogleđa se u izrazito nejednakom položaju i pristupu medijima predstavnika vlasti i opozicije. Nalazi monitoringa pokazuju **gotovo apsolutnu dominaciju predstavnika vlasti**, sa prosečnom zastupljenošću od 93 odsto. Opozicija je bila prisutna sa samo 7 odsto. **Ovo predstavlja nastavak trenda favorizovanja predstavnika vlasti koji je Crta zabeležila tokom 2023. godine kao i u prva tri meseca 2024. godine.** (Grafikon 1)

Grafikon 1. Poređenje izveštavanja televizija sa nacionalnom pokrivenošću u centralnim vestima prema zastupljenosti političkih aktera po mesecima (januar 2023 - april 2024)

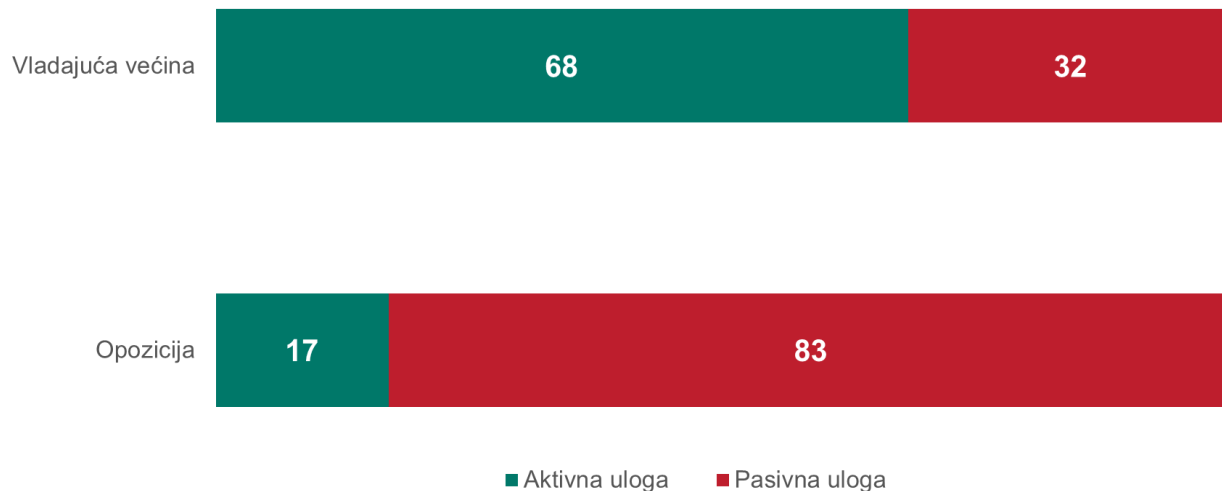
Medijsko izveštavanje je pristrasno i polarizujuće u korist predstavnika vlasti, koji su prikazani najčešće u neutralnom, a zatim pozitivnom svetlu. Konkretno, 91 odsto izveštaja o vlasti bio je neutralan, 9 odsto pozitivan, a manje od 0.1 odsto negativan. S druge strane, opozicija je predstavljena dominantno negativno u 57 odsto slučajeva, neutralno u 42 odsto, i gotovo nikada pozitivno (0.7 odsto). (Grafikon 2)

Grafikon 2. Ton izveštavanja o političkim akterima u centralnim vestima pet televizija sa nacionalnom pokrivenošću u izbornoj kampanji za beogradske izbore

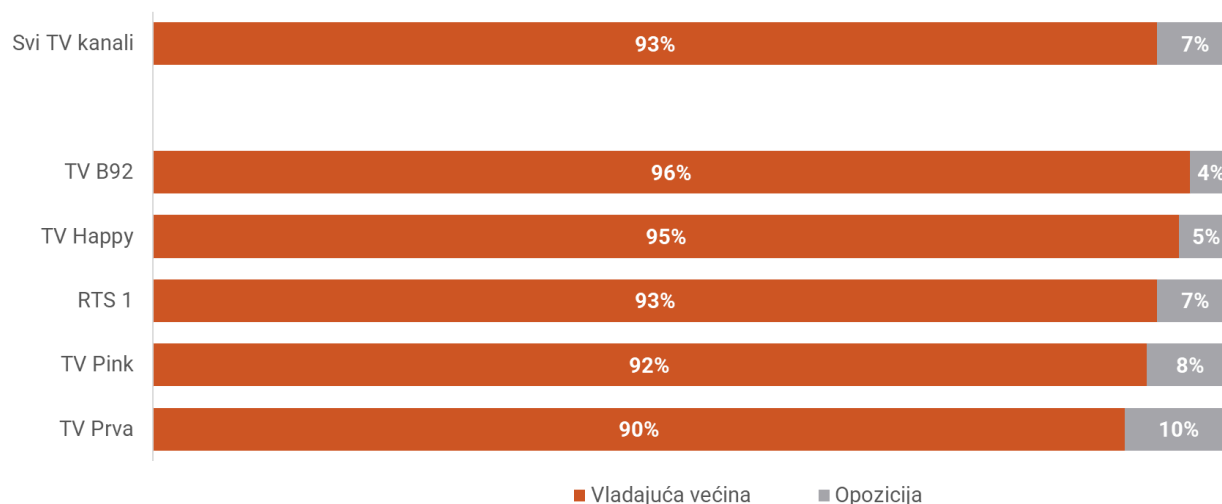
Tokom kampanje, televizije su davale prednost predstavnicima vlasti kada je u pitanju direktan pristup medijima u centralnim vestima. Oni su se u prvom licu (aktivna uloga), direktno obraćali publici u nešto više od 2/3 vremena (68 odsto), dok su o njima drugi govorili, na primer prezenteri vesti ili drugi sagovornici (pasivna uloga) u 1/3 vremena (32 odsto). S druge strane, predstavnici opozicije su imali priliku da se obrate publici direktno u manje od 1/5 vremena (17 odsto), dok se o njima govorilo u 83 odsto vremena. (Grafikon 3)

Grafikon 3. Uloga političkih aktera u centralnim vestima pet televizija sa nacionalnom pokrivenošću u izbornoj kampanji za beogradske izbore

Sve televizije sa nacionalnom pokrivenošću su favorizovale vlast opredeljujući joj 90 i više odsto vremena, te u tom smislu konstatujemo da ne postoji značajna razlika između televizija po pitanju izveštavanja o vlasti i opoziciji. Prednjači televizija B92 sa 96 odsto vremena opredeljenog za predstavnike vlasti (Grafikon 4), dok su najpristrasnije o vlasti i opoziciji izveštavale TV Pink, B92 i TV Happy. (Grafikon 5)

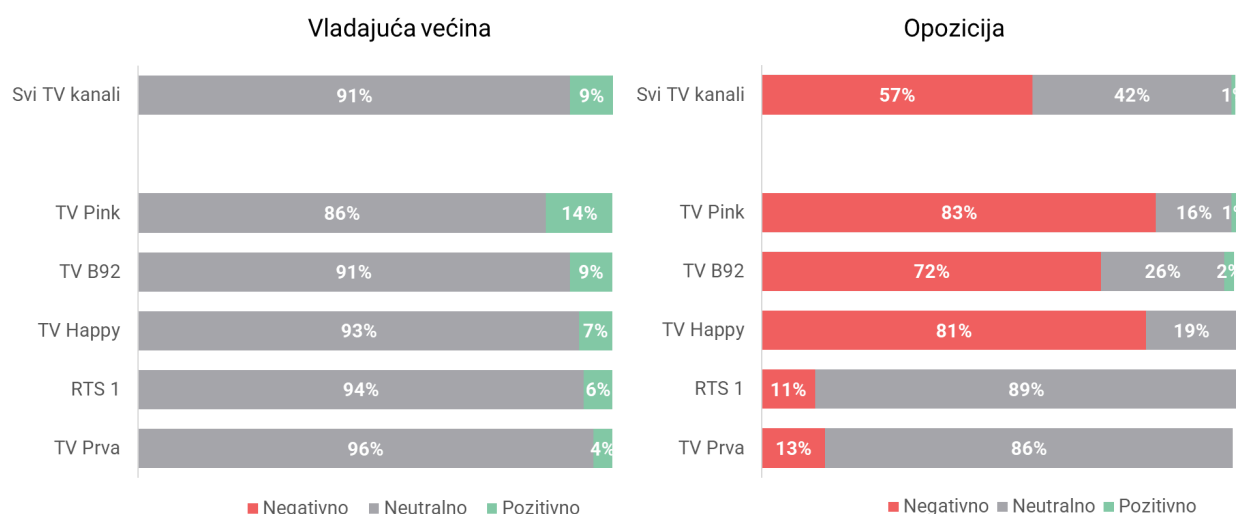
Grafikon 4. Zastupljenost političkih aktera u centralnim vestima pet televizija sa nacionalnom pokrivenošću u izbornoj kampanji za beogradske izbore

Iako je TV Pink najčešće izveštavao o vlasti neutralno (86 odsto), pozitivno izveštavanje je potpuno dominiralo (14 odsto) u odnosu na negativno, kojeg nije ni bilo. Opozicija je na TV Pink izveštavana dominantno negativno (83 odsto), zatim neutralno (16 odsto) i retko pozitivno (jedan odsto). TV B92 je izveštavala na gotovo identičan način, o vlasti najčešće neutralno (91 odsto), zatim pozitivno (9 odsto) i nikada negativno. Opozicija je predstavljena dominantno negativno (72 odsto), zatim neutralno (26 odsto) i u dva odsto pozitivno. TV Happy je o vlasti izveštavala najčešće neutralno (93 odsto), zatim pozitivno (7 odsto) i nikada negativno, dok je opozicija predstavljena dominantno negativno (81 odsto), zatim neutralno (19 odsto) i nikada pozitivno. (Grafikon 5)

Iako je način izveštavanja nešto blaži na preostaloj komercijalnoj televiziji sa nacionalnom pokrivenošću, TV Prva, mehanizam izveštavanja je identičan onom na koji su izveštavale pomenute tri televizije. Vladajuća većina ima dominantan položaj sa 90 odsto vremena. TV Prva takođe favorizuje vlast pružajući neutralnu (96 odsto) ili pozitivnu sliku (četiri odsto), ali nikada negativnu o vlasti. Opozicija je predstavljena neutralno (86 odsto TV Prva) ili negativno (14 odsto TV Prva) i nikada pozitivno. (Grafikon 5)

Grafikon 5. Ton izveštavanja o političkim akterima u centralnim vestima pet televizija sa nacionalnom pokrivenošću u izbornoj kampanji za beogradske izbore

Tokom aktuelne kampanje, televizija Pink je ponovila praksu iz avgusta 2023. godine, koristeći generisane glasove kreirane veštačkom inteligencijom koji zvuče kao glas nosioca liste "Dr. Savo Manojlović - I ja sam Beograd - Kreni-promeni", Sava Manojlovića. Neposredno nakon predaje liste "Kreni - promeni" 12. maja, televizija Pink je započela kampanju sa ciljem diskreditacije ovog kandidata puštanjem pomenutog video priloga. Samo u toku dva dana, 13. i 14. maja, televizija Pink je emitovala čak 17 priloga u kojima se zloupotrebljava video zapis iz emisije "Utisak nedelje" u kojem je dodat kreiran glas Sava Manojlovića. Crta je, kao i u slučaju iz avgusta 2023. godine, podnela prijavu REM-u zbog ove zloupotrebe. Prema potvrdi jedne od članova REM-a, Višnje Arandžević, REM je pokrenuo postupak protiv Pinka povodom ovog

snimka. Povodom prijave Crte iz avgusta 2023. godine, REM je reagovao saopštenjem¹²¹ u kojem podseća pružaoce medijskih usluga na zakonske obaveze pri korišćenju veštačke inteligencije. Ipak, pretragom registra izrečenih mera,¹²² nemoguće je naći odluku povodom prijave koju je Crta tada podnela.

Dodatno, televizija Pink je od 8.4.2024. uvela poseban programski sadržaj u okviru informativnog programa "Beogradske vesti", koji se emituje dva puta dnevno u sklopu informativnog programa. Taj program je ispunjen priložima koji slave uspehe gradske vlasti, u vidu izveštaja o aktivnostima kao što su otvaranja jaslica i vrtića,¹²³ dečijih igrališta,¹²⁴ obnove domova zdravlja¹²⁵ i puteva,¹²⁶ gradskih tržnica,¹²⁷ dodele novčane pomoći različitim kategorijama građana Beograda.¹²⁸ Neretko se u priložima izveštava o projektima koji su realizovani pre nekoliko godina čime se dodatno manipuliše publikom veličanem uspeha trenutne vlasti. Poseban fokus stavljen je na velike projekte kao što su "Beograd na vodi",¹²⁹ tržni centar Galerija,¹³⁰ Expo 2027¹³¹ i početak izgradnje depoa za budući metro u Beogradu.¹³²

Glorifikacija gradske vlasti ogleda se kroz priloge u kojima građani izražavaju zadovoljstvo zbog realizovanih projekata¹³³ i zahvaljuju se predsedniku¹³⁴ i drugim predstavnicima vlasti.¹³⁵ Takođe, predstavljaju se slike delova grada koji su prikazivani kao propali, nefunkcionalni ili ruinirani pre nego što ih je aktuelna vlast rekonstruisala ili na drugi način unapredila.¹³⁶ S druge strane, opozicija se predstavlja kao grupa kritičara bez argumenata i kočničara progresa u glavnom gradu.

Nejednak pristup direktnom obraćanju publici je takođe evidentan, gde najveću prednost vladajućoj većini daju TV Pink (77 odsto u aktivnoj u odnosu na 23 odsto u pasivnoj ulozi) i RTS 1 (67 odsto u aktivnoj u odnosu na 33 odsto u pasivnoj ulozi). S druge strane, na televizijama B92 (100 odsto u pasivnoj ulozi), TV Happy (99 odsto u pasivnoj ulozi) i TV Prva (92 odsto u pasivnoj ulozi) predstavnici opozicije nisu imali prilike gotovo uopšte da se direktno obrate publici. (Grafikon 6)

¹²¹ REM, Saopštenje povodom korišćenja mogućnosti veštačke inteligencije u programima PMU, <https://link.crta.rs/oe>

¹²² REM, Izrečene mere, <https://link.crta.rs/oa>

¹²³ TV Pink, Beogradske vesti, Prilog o izgradnji vrtića u Borči, 21.5.2024. <https://link.crta.rs/ns>

¹²⁴ TV Pink, Beogradske vesti, U Ovči napravljeno novo igralište, 15.5.2024. <https://link.crta.rs/nt>

¹²⁵ TV Pink, Beogradske vesti, Dom zdravlja sa najsavremenijom opremom u Borči, 14.5.2024. <https://link.crta.rs/nu>

¹²⁶ TV Pink, Beogradske vesti, Obnova putne mreže u Barajevu, 21.4.2024. <https://link.crta.rs/nv>

¹²⁷ TV Pink, Beogradske vesti, Rekonstrukcija Kalenić pijace-Prestonica će dobiti "Svemirsku tržnicu", 7.5.2024. <https://link.crta.rs/nw>

¹²⁸ TV Pink, Beogradske vesti, Prijava za novčanu pomoć roditeljima đaka, 19.4.2024. <https://link.crta.rs/nx>

¹²⁹ TV Pink, Beogradske vesti, Selfi most-promocija Beograda na vodi, 5.5.2024. <https://link.crta.rs/ny>

¹³⁰ TV Pink, Beogradske vesti, TC Galerija odiše srpskom tradicijom, 24.5.2024. <https://link.crta.rs/o8>

¹³¹ TV Pink, Beogradske vesti, Expo-Prokop, bolja saobraćajna veza sa centrom grada, 22.5.2024. <https://link.crta.rs/nz>

¹³² TV Pink, Beogradske vesti, Obilazak radova na izgradnji glavnog depoa za prvu liniju BG metroa, 14.4.2024. <https://link.crta.rs/o0>

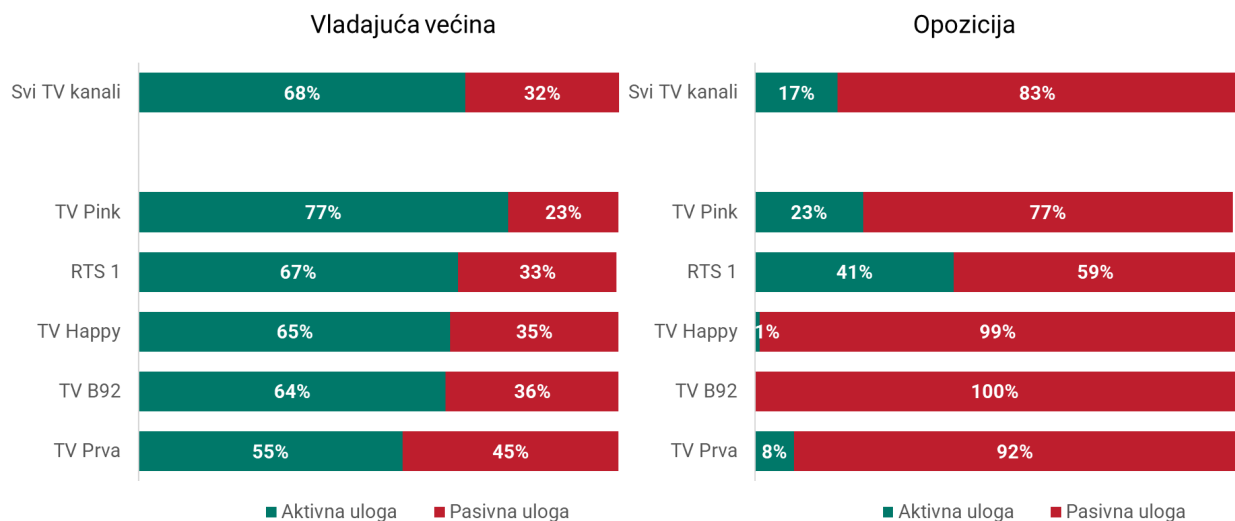
¹³³ TV Pink, Beogradske vesti, Renovirana pijaca Stari merkator, 26.5.2024. <https://link.crta.rs/o2>

¹³⁴ TV Pink, Beogradske vesti, Rekonstrukcija smederevskog puta- Hvala predsedniku Vučiću, 8.4.2024. <https://link.crta.rs/o3>

¹³⁵ TV Pink, Beogradske vesti, Renovirana pijaca Stari Merkator; Zahvala gradonačelniku, 26.5.2024. <https://link.crta.rs/o4>

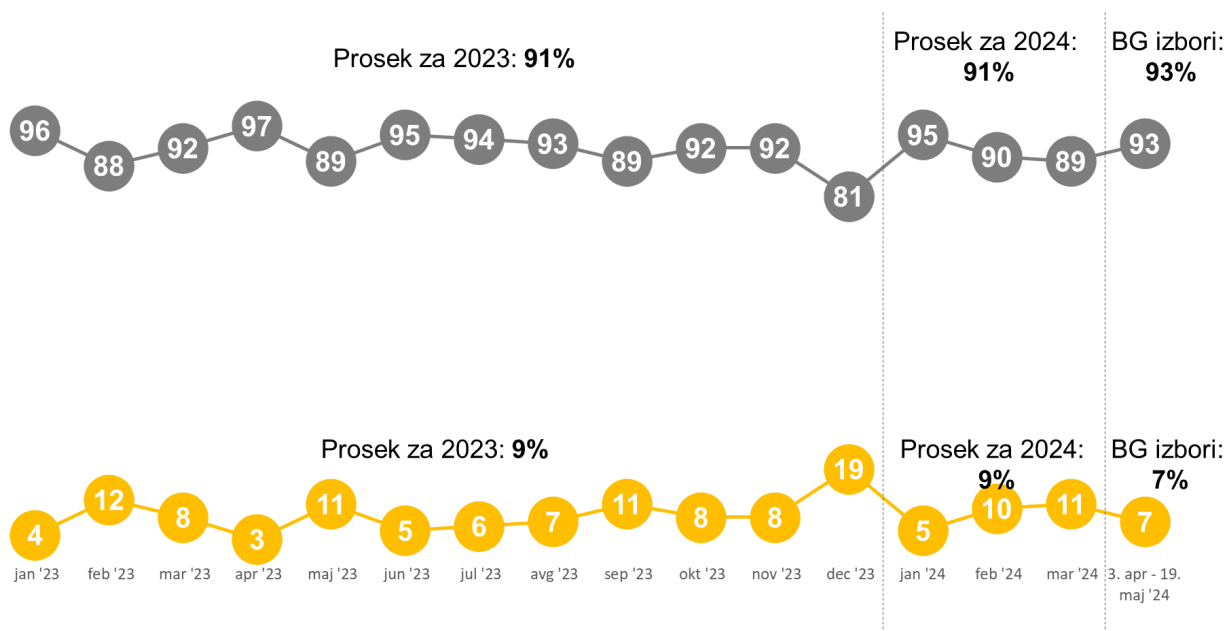
¹³⁶ TV Pink, Beogradske vesti; Rubrika nekad i sad, Rekonstruisana Hala Pionir, 21.5.2024. <https://link.crta.rs/o6>

Grafikon 6. Uloga političkih aktera u centralnim vestima pet televizija sa nacionalnom pokrivenošću u izbornoj kampanji za beogradske izbore

Izveštavanje RTS-a u okviru Dnevnika 2 se ne razlikuje značajno od izveštavanje drugih televizija sa nacionalnom pokrivenošću, a karakteriše ga **pristrasnost u korist vladajuće većine**. Zastupljenost aktera vladajuće većine tokom 2023. i 2024. u proseku iznosi 92 odsto, a tako je i tokom izborne kampanje za beogradske izbore - vladajućoj većini opredeljeno je 93 odsto vremena (Grafikon 7).

Grafikon 7. Poređenje izveštavanja RTS-a u Dnevniku 2 prema zastupljenosti političkih aktera po mesecima (januar 2023 - april 2024)

Iako RTS izveštava nešto neutralnije i o predstavnicima vlasti i o predstavnicima opozicije u poređenju s većinom komercijalnih televizija, pristrasno izveštavanje u korist vladajuće većine je evidentno - predstavljena je najčešće neutralno (94 odsto), zatim pozitivno (6 odsto) i gotovo nikada negativno (manje od jedan odsto). Predstavници opozicije su predstavljeni najčešće neutralno (89 odsto), zatim negativno (11 odsto), dok o opozicij nije bilo pozitivnog izveštavanja u prvom delu kampanje (Grafikon 5).

Privid pluralizma koji je postojao u medijima u prethodnim izbornim ciklusima, a do kojeg je dolazilo zbog otvaranja izbornih blokova, u ovoj izbornoj kampanji je izostao. Dve od pet televizija (TV Happy i TV B92) u centralnim vestima nisu ni emitovale izborne blokove, dok je na RTS-u sporadično i zanemarljivo emitovan, a najviše se emitovao na televizijama Prva i Pink.

Dominacija vladajuće većine zabeležena je i kada je politički marketing u pitanju. Od početka kampanje registrovano je oglašavanje samo Srpske napredne stranke i Socijalističke partije Srbije. Političko oglašavanje na televizijama je krenulo od 16.5., a od 18.5. je na snagu stupio novi Pravilnik REM-a o načinu izvršavanja obaveza pružalaca medijskih usluga tokom izborne kampanje.¹³⁷ Međutim, iako se u Pravilniku navodi da "političke oglasne poruke ne smeju se obavljati tokom prikazivanja centralne informativne emisije", posmatračka misija Crte je na televizijama Pink, Happy i B92 zabeležila političke oglase u centralnim vestima ovih televizija.

6.2.2. Uloga predsednika Srbije u izbornoj kampanji za lokalne izbore

Predsednik Srbije Aleksandar Vučić ostaje najdominantnija politička figura uprkos činjenici da su raspisani beogradski izbori. Njemu je u centralnim vestima opredeljeno duplo više vremena u poređenju sa svim političkim akterima zajedno. Predstavljen je najčešće neutralno (87 odsto), zatim pozitivno (13 odsto), i nikada negativno. U 70 odsto vremena imao je aktivnu ulogu kada publici obraćao u prvom licu u centralnim vestima, dok je u 30 odsto bio u pasivnoj ulozi kada se o njemu govorilo.

Uloga predsednika još je izraženija ako se uzme u obzir broj njegovih direktnih uključenja u programe različitih televizija. U prvih 55 dana izborne kampanje, on je imao čak 55, a od početka godine 119 direktnih uključenja u programe različitih televizija.

Veličanje lika predsednika Vučića evidentno je i kroz učestalu promociju infrastrukturnih projekata i drugih inicijativa na državnom i gradskom nivou. Od početka kampanje za beogradske izbore Crta je zabeležila najmanje 66 priloga u vestima u kojima su se građani, mediji, predstavnici lokalnih vlasti, i državni funkcioneri i direktori javnih ustanova i preduzeća, zahvaljivali ili isticali predsednikov doprinos u realizaciji infrastrukturnih projekata i drugih inicijativa koje su doprinele unapređenju kvaliteta života građana.

¹³⁷ REM, Pravilnik REM-a o načinu izvršavanja obaveza pružalaca medijskih usluga tokom izborne kampanje, <https://link.crta.rs/o7>

6.2.3. Jezik medija u službi produbljivanja podela u društvu

Referendumska atmosfera zabeležena u decembarskim izborima 2023. i dalje je prisutna u medijima. Karakterišu je polarizacija i crno-belo prikazivanje političke ponude. Insistiranje na **razlikama između „Nas“ i „Njih“ ispostavlja se kao centralni mehanizam u gotovo svim predizbornim sadržajima.**

Crta je zabeležila više od 2.100 gostovanja u jutarnjim programima i drugim društveno-političkim emisijama televizija s nacionalnom pokrivenošću. **Apsolutna dominacija predstavnika vlasti** vidi se u **broju gostovanja predstavnika vlasti i opozicije: 220 za prve i 12 za potomje na televizijama s nacionalnom pokrivenošću.** Tokom cele kampanje nije zabeleženo nijedno gostovanje opozicionih kandidata na televizijama Pink, Happy i B92.

Pedantno se gradi kult ličnosti predsednika Aleksandra Vučića, pa se svi politički akteri predstavljaju kroz prizmu „za ili protiv njega“. Vučić je predstavljen kao jedini koji može da se suprotstavi „interesima Zapada“, kao „državnik koji vodi suverenu i slobodarsku politiku“, dok su opozicioni akteri predstavljeni kao poslušnici Zapada sa kojim žele da „zajedno okupiraju Srbiju“.

U posmatranom periodu najdominantnije teme su bile glasanje o Rezoluciji o genocidu u Srebrenici, prijem Kosova u Savet Evrope i poseta kineskog predsednika Sin Đinpinga Srbiji. Stvara se utisak da je „nadjudska“ borba Aleksandra Vučića zaslužna za sve uspehe srpske diplomatije.

Iako se 2. juna glasa na izborima za skupštinu grada Beograda, lokalne teme su bile retko zastupljene. Kampanja, u kojoj su se lokalne i nacionalne teme utopile u poruke nacionalnih vrednosti koje se ogledaju u širenju ideje srpstva, predstavljena je kao presudna za budućnost Srbije. Poruke o presudnim izborima postavljene su još pre početka kampanje, pa je tako aktuelni predsednik vlade, Miloš Vučević, još 16. marta na svom Instagram profilu izjavio da **"Beogradski izbori nisu samo pitanje komunalne problematike i infrastrukture, već su odbrana budućnosti Beograda i Srbije, koji moraju da idu napred."**¹³⁸ Kandidat za gradonačelnika Beograda ispred liste vladajuće većine, Aleksandar Šapić, i predsednica Narodne skupštine Srbije, Ana Brnabić, izjavili su da su ovo **"vrednosni izbori, izbori u kojima Srbija, tj. Beograd, odlučuje kojim će pravcem Srbija da krene"**¹³⁹ i da **"beogradski izbori mnogo više nego lokalni izbori, odlučuju o tome kako će Srbija nastaviti dalje."**¹⁴⁰ Sličnu poruku je 19. maja poslao Aleksandar Vučić u jutarnjem programu televizije Pink, izjavivši da glas na lokalnim izborima nije "glas samo za ljude na lokalnom nivou već i za ljude koji vode ovu zemlju."¹⁴¹

¹³⁸ Kurir, VUČEVIĆ: Beogradski izbori su odbrana budućnosti Beograda i Srbije, 16.3.2024., <https://link.crta.rs/oj>

¹³⁹ Šapić: Izbori u Beogradu odlučuju kojim će pravcem krenuti Srbija, 7.4.2024., <https://link.crta.rs/oh>

¹⁴⁰ Predizborni skup SNS u Čačku, 25.5.2024., <https://link.crta.rs/oj>

¹⁴¹ TV Pink, Jutro s dušom, Vučić: "Ponosam sam na našu borbu za Srbiju", 19.5.2024., <https://link.crta.rs/ok>

7. Postupanje nezavisnih institucija

7.1. Agencija za sprečavanje korupcije

Postupanje Agencije za sprečavanje korupcije je sporije nego u prethodnom izbornom ciklusu, iako zakonske odredbe propisuju postupanje u kratkim rokovima.¹⁴² U dosadašnjem toku kampanje, Crta je podnela ukupno 31 prijavu Agenciji, od čega najveći broj u ovom izveštajnom periodu. Prva okončanja postupaka Agencije registrovani su tek u poslednjim nedeljama izborne kampanje, iako se radi o prijavama koje je Posmatračka misija Crte podnela u drugoj polovini aprila.

Crta je zabeležila da su akteri na koje su se prijave odnosile kasnije slali svoje odgovore Agenciji o navodima iz prijave, zbog čega Agencija nije mogla efikasno da postupa u svojim zakonskim rokovima. Takođe, kao jedan od faktora koji je uticao na sporije pribavljanje odgovora aktera, a na šta su predstavnici Agencije skrenuli pažnju na sastanku sa Posmatračkom misijom, je i veliki broj neradnih dana koje je ova izborna kampanja obuhvatila.

Agencija je za sada odlučila o deset prijava i u **5 slučajeva, koji se odnose na organizovanje humanitarnih aktivnosti odnosno aktivnosti koje ne spadaju u aktivnosti političke kampanje od strane Srpske napredne stranke, utvrdila je povredu Zakona o finansiranju političkih aktivnosti, dok je u pet slučajeva utvrdila da nema povrede zakona** - u četiri po prijavi protiv Srpske napredne stranke zbog zloupotrebe javnih resursa i u jednom slučaju protiv tadašnje ministarke poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede - Jelene Tanasković, zbog zloupotrebe svoje funkcije.¹⁴³ S obzirom na mali broj odluka do sad, ni u ovom izveštajnom periodu nije moguće oceniti kvalitet zauzetih pravnih stavova Agencije u odnosu na načela nepristrasnog i jednakog primenjivanja zakona prema izbornim akterima.

Agencija je na svom veb-sajtu otvorila poseban odeljak "Izbori 2024" gde se objavljuju sve aktivnosti ovog državnog organa u izornoj kampanji. U okviru ovog odeljka nalaze se saopštenja, vesti i odluke po prijavama.

Jedino saopštenje na sajtu Agencije odnosi se na podnošenje preliminarne i konačne izveštaja o troškovima izborne kampanje. Agencija je obavestila političke subjekte da imaju

¹⁴² Član 37 stav 5 Zakona o finansiranju političkih aktivnosti

¹⁴³ Agencija je na svom sajtu objavila ukupno dva rešenja, odnosno odluke zbog kršenja Zakona o finansiranju političkih aktivnosti, u kojima je odlučila po tri Crtine prijave jer je jednim rešenjem obuhvatila dve prijave. Prvim rešenjem je utvrđeno da nema osnova za odlučivanje o postojanju povrede odredaba člana 23. Zakona o finansiranju političkih aktivnosti u toku izborne kampanje protiv Srpske napredne stranke. Drugim rešenjem utvrđeno je da je Srpska napredna stranka dva puta postupila suprotno odredbi člana 23. stav 1. u vezi sa članom 2. alineja 5. Zakona o finansiranju političkih aktivnosti, na taj način što je vršila aktivnosti koje ne predstavljaju izbornu kampanju, jer je, u prvom slučaju, dana 18.04.2024. godine u prostorijama Opštinskog odbora Zvezdara organizovala pružanje besplatne pravne pomoći građanima, dok je, u drugom slučaju, u prostorijama Opštinskog odbora Palilula organizovala pružanje besplatne pravne pomoći građanima i što je u istim prostorijama organizovala besplatnu pripremnu nastavu iz srpskog jezika i matematike za učenike osmog razreda. Istim rešenjem Srpskoj naprednoj stranci je zbog utvrđenih kršenja zakona izrečena mera upozorenja kojom se obavezuje da ukloni sporne objave sa svojih instagram i fejsbuk stranica i da ubuduće u toku izborne kampanje u svojim prostorijama ne organizuje aktivnosti pružanja besplatne pravne pomoći građanima i besplatnu pripremnu nastavu za učenike. Odluka po četvrtoj prijavi nije objavljena na sajtu Agencije jer se radi o prijavi zbog kršenja Zakona o sprečavanju korupcije i zakon ne predviđa obavezu da se te odluke javno objavljuju.

obavezu da podnesu preliminarni i konačni izveštaj o troškovima izborne kampanje do 26. maja, odnosno do 30 dana od dana objavljivanja ukupnog izveštaja o rezultatima izbora.¹⁴⁴

7.2. Regulatorno telo za elektronske medije

Regulatorno telo za elektronske medije je u poslednjoj nedelji kampanje pokrenulo prvi ispitni postupak, u kojem će utvrditi da li je došlo do povrede propisa prikazivanjem sadržaja u kojem je primenom veštačke inteligencije izmenjena izjava kandidata na izborima. Prijave koje su REM-u podnete u vezi sa mogućim povredama obaveza televizija u vezi sa izbornom kampanjom nisu objavljene na zvaničnom sajtu REM-a. Korak u dobrom pravcu je okolnost da su komercijalni emiteri po prvi put nakon 2020. godine obuhvaćeni novim Pravilnikom o načinu izvršavanja obaveza pružalaca medijskih usluga u toku izborne kampanje, koji je stupio na snagu 18. maja 2024. godine. Ipak, REM do dana zaključenja ovog izveštaja nije sprovodio nadzor nad novim obavezama koje Pravilnik nameće.

7.2.1. Efekti Pravilnika o načinu izvršavanja obaveza pružalaca medijskih usluga tokom izborne kampanje

Nepune dve nedelje pre početka izborne tišine, tačnije 18. maja 2024. godine, na snagu je stupio novi REM-ov Pravilnik o načinu izvršavanja obaveza pružalaca medijskih usluga tokom izborne kampanje, kojim su, po prvi put nakon 2019. godine bliže utvrđene obaveze koje tokom izborne kampanje imaju i komercijalni pružaoci medijskih usluga, a ne samo javni medijski servisi. Tokom javne rasprave o ovom pravilniku REM je odbio sugestiju¹⁴⁵ organizacija civilnog društva da upravo ovim aktom preciznije reguliše i način na koji on sam vrši nadzor nad radom PMU tokom kampanje, što je REM-u predloženo upravo kako bi se u budućnosti izbegle nedoumice oko uzorka na kojem se vrši nadzor, metodologije nadzora, ali pre svega kako bi REM sam ustanovio periode u kojima će izveštavati o nalazima izbornog monitoringa.

Donoseći novi Pravilnik, REM nije predvideo odlaganje primene njegovih odredaba, tako da su pravila koja postavlja obavezujuća za sve medije koje su u REM-ovoj nadležnosti, i to počev od 18. maja 2024. godine. Između ostalih, ta pravila uključuju i eksplicitnu zabranu izveštavanja koje omogućava privilegovan položaj nosiocima javnih funkcija, zabranu izveštavanja koje sadrži posebno promotivno upućivanje na podnosiocima izbornih lista ili kandidata ili njihove aktivnosti, ideje ili političke stavove, na otvoren ili prikriiven način - putem subliminalnih poruka, kompromitovanog izveštavanja, izvlačenja iz konteksta, skrivene cenzure, neadekvatnog kontekstualizovanja itd.

¹⁴⁴ Politički subjekti su dužni da preliminarni i konačni izveštaj o troškovima izborne kampanje podnesu i u elektronskoj i pisanoj formi, s tim što je sada omogućeno političkim subjektima koji poseduju kvalifikovani sertifikat za elektronski potpis da izveštaje mogu podneti samo u elektronskoj formi ukoliko izveštaj sadrži elektronski potpis. U preliminarnom i konačnom izveštaju se prikazuju svi podaci o prihodima i troškovima koji su nastali u vezi sa izbornom kampanjom, odnosno prikazuju se svi podaci o poreklu, visini i strukturi prikupljenih i utrošenih sredstava iz javnih i privatnih izvora, kredita i zajmova.

¹⁴⁵ Regulatorno telo za elektronske medije, Izveštaj o sprovedenoj javnoj raspravi <https://link.crt.rs/og>

Novinu predstavlja i zabrana prikazivanja političkih oglasnih poruka u toku centralne informativne emisije. Crtin monitoring pokazao je da televizije Pink i Happy nisu poštovale zabranu prikazivanja političkog marketinga u svojim centralnim dnevnicima – “Nacionalnom dnevniku” i “Telemasteru”. REM nije objavio preliminarne nalaze o primeni novog pravilnika.

7.2.2. Postupanje REM-a tokom izborne kampanje

REM nije utvrdio plan nadzora niti je sprovodio sistematski nadzor primene obaveza koje Zakon o elektronskim medijima propisuje u vezi sa izbornom kampanjom. S obzirom na to da nadzor nije sproveden, javnost je ostala uskraćena i za izveštaje o zastupljenosti učesnika izbora odnosno načinu na koji mediji tokom tekuće kampanje o njima izveštavaju.

Odsustvo sistematskog nadzora uticalo je i na to da je REM samo po izuzetku koristio svoja zakonska ovlašćenja da po službenoj dužnosti, odnosno po prijavama, pokrene postupke u slučajevima povreda zakona.

Crta je tokom dosadašnjeg toka kampanje podnela ukupno 15 prijava REM-u.¹⁴⁶ Nekima od njih ukazano je na korišćenje veoma agresivne retorike, uključujući i govor mržnje, protiv opozicionih lidera i aktivista, koji su prikazani kao antisrpski elementi koji mrze Srbiju i sve srpsko, a čiji je glavni cilj uklanjanje predsednika Vučića.

Ulaskom Sava Manojlovića u kampanju, započeo je talas napada čija je bio meta. Tako je u informativnom programu televizije Pink, za svega dva dana, u sedamnaest termina prikazan video zapis Manojlovićevog ranijeg gostovanja u emisiji „Utisak nedelje“. U taj video je, umesto Manojlovićevih autentičnih izjava, integrisana veštačkom inteligencijom generisana glasovna naracija koja zvuči kao glas Sava Manojlovića i koja iznosi pogrdne stavove o njemu. Crta je 20. maja zbog prikazivanja ovog sadržaja podnela prijavu REM-u.¹⁴⁷ Na sednici održanoj 24. maja REM je pokrenuo postupak protiv TV Pink. Međutim, javnost o tome nije obavestena na zvaničnoj internet stranici REM-a¹⁴⁸ već je vest objavljena u medijima.¹⁴⁹ Crta kao podnosilac prijave nema saznanja o tome da li je postupak po službenoj dužnosti pokrenut na osnovu njene prijave ili je za učinjen prekršaj REM saznao na drugi način.

Napadi na nosioca liste Kreni-promeni nastavljeni su i na lokalnim televizijama, koje su u brojnim terminima ponavljale identičan video, aludirajući na to da je Manojlović strani plaćenik.

Paralelno sa napadima na opoziciju i njene lidere, kako lokalne tako i televizije sa nacionalnom pokrivenošću, kršeći zakonsku zabranu, izveštavale su o ceremonijalnim aktivnostima funkcionera koji su istovremeno i kandidati. Takođe, na različite načine omogućavale su javnim funkcionerima-predstavnicima vlasti da promovišu zajedničku izbornu listu vladajuće većine.

¹⁴⁶ Prijave su dostupne na linku <https://crta.rs/crtine-prijave/>, u odeljku Izbori 2024 - Prijave Regulatornom telu za elektronske medije

¹⁴⁷ Crta, Prijava protiv TV Pink <https://link.crta.rs/oc>

¹⁴⁸ Jedina informacija sa sednice održane 24. maja 2024. nalazi se u dnevnom redu 485. vanredne sednice, koji je objavljen 27. maja 2024. godine i u kojem stoji da je jedna od tačaka dnevnog reda bilo “Razmatranje i donošenje odluke o pokretanju ispitnog postupka protiv PMU Pink Media Group d.o.o., Beograd - TV Pink”, bez preciziranja o kojem konkretnom slučaju ili makar terminu prikazivanja je reč. Zapisnik sa te sednice, REM će objaviti tek nakon prve naredne redovne sednice, budući da zapisnike usvaja isključivo na redovnim sednicama. <https://link.crta.rs/od>

¹⁴⁹ Cenazolovka, REM pokrenuo postupak protiv Pinka zbog snimka Save Manojlovića montiranog uz pomoć veštačke inteligencije, 28. maj 2024. <https://link.crta.rs/ob>

Televizija Pančevo je otišla najdalje, budući da je zloupotrebila decu u izborne svrhe, prikazavši nastup dečjeg hora u okviru izbornog programa u kojem je izveštavala o aktivnostima gradske menadžerke koja je istovremeno i kandidatkinja na izbornoj listi vladajuće koalicije.

8. Sastanci Posmatračke misije Crte sa relevantnim institucijama i političkim akterima

Crta je u sklopu dugoročnog posmatranja uputila poziv na sastanak relevantnim institucijama i političkim akterima koje imaju nadležnosti u različitim delovima izbornog procesa, kako bi imala uvid i prikupila informacije o njihovom radu. Informacije o kvalitetu procesa koji prethode izbornom danu, vršenju nadležnosti relevantnih institucija, kao i eventualnim izazovima sa kojima se institucije i politički akteri suočavaju u svom radu, **omogućavaju Crti da stekne širu sliku o kvalitetu izbornih uslova, kao i generalnom toku svih relevantnih aspekata izbornog procesa.**

Odgovori institucija na Crtin poziv su različiti. Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave, Više javno tužilaštvo u Beogradu i Radna grupa Ministarstva unutrašnjih poslova za podršku unapređenju izbornog procesa u Srbiji nisu uopšte odgovorili na Crtin poziv, dok je Viši sud u Beogradu odgovorio da nije u mogućnosti da se sastane sa predstavnicima Posmatračke misije jer je već počeo da odlučuje u određenim predmetima koji su u vezi sa izbornim postupkom. Takođe, obavestili su Crtu da su preduzeli mere radi istinitog, pravovremenog i potpunog informisanja građana o svom postupanju u skladu sa Zakonom o lokalnim izborima, na način da su na svojoj internet stranici napravili poseban odeljak posvećen ovom izbornom postupku, a naglašavaju da će biti određeno i lice za informisanje javnosti - portparol. Regulatorno telo za elektronske medije je, nakon ponovljenog poziva, zakazalo sastanak za dan pre izbornog dana, 1. jun.

Institucije koje su **pozitivno odgovorile** na Crtin poziv i sa kojima se sastanak održao su **Agencija za sprečavanje korupcije, Zaštitnik građana, Poverenica za zaštitu ravnopravnosti, Poverenik za informacije od javnog značaja i Gradska izborna komisija.** Zaštitnik građana i Poverenica za zaštitu ravnopravnosti su posebno istakli zabrinutost povodom određenih slučajeva koji obuhvataju ugrožavanje prava najranjivijih grupa ljudi u cilju sprovođenja izborne kampanje.

Crta je takođe uputila poziv i predstavnicima sledećih proglašanih izbornih lista "ALEKSANDAR VUČIĆ - BEOGRAD SUTRA", "Biramio Beograd - Dobrica Veselinović - Miloš Pavlović", "DR SAVO MANOJLOVIĆ - I JA SAM BEOGRAD - KRENI - PROMENI", "MI SNAGA NARODA, prof. dr Branimir Nestorović", "1 OD 5 MILIONA - BEOGRADSKI FRONT - RITAM GRADA - DUŠAN TEODOSIJEVIĆ GRADONAČELNIK", "NARODNA LISTA - KLJUČ ZA POBEDU" i "UNIJA ROMA SRBIJE - ZA BEOGRAD" sa željom da stekne jasniji uvid u kvalitet sprovođenja izbora, primene zakona i uslova za sprovođenje kampanje. Za sada, **Crta nije dobila odgovor ni od jednog predstavnika datih izbornih lista.**

9. Prijave Posmatračke misije Crte u kampanji za beogradske izbore

Crta je na osnovu prikupljenih informacija dugoročnih posmatrača u ovom periodu, podnela **46** prijava za različite vrste nepravilnosti u izbornom procesu. Podneta je **31** prijava Agenciji za sprečavanje korupcije zbog slučajeva zloupotrebe javnih resursa i javne funkcije i nedozvoljenih aktivnosti političkih stranaka. Podneto je **15** prijava Regulatornom telu za elektronske medije za slučajeve negativne kampanje i funkcionerske kampanje.

Crta je podnela i **jednu inicijativu Trećem osnovnom tužilaštvu u Beogradu za pokretanje prekršajnog postupka zbog zloupotrebe grba i zastave Republike Srbije**. Takođe, na osnovu Crtinih prikupljenih podataka partnerska organizacija **Partneri Srbije su u dva slučaja podneli inicijativu za nadzor Poverniku za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti**.¹⁵⁰ Za sada povodom ovih postupaka Crta nije dobila odgovore od relevantnih institucija.

9.1. Prijave Agenciji za sprečavanje korupcije

Dvadeset i pet prijava podneto je protiv Srpske napredne stranke zbog kršenja Zakona o finansiranju političkih aktivnosti:

- Organizovanje humanitarnih aktivnosti (doniranje invalidskih kolica od strane političke stranke svom članu, događaj od 29. marta, Palilula).
- Organizovanje i pružanje besplatne pravne pomoći u prostorijama opštinskog odbora na opštini Zvezdari (objava na instagram i fejsbuk nalogu od dana 18. aprila, Zvezdara).
- Organizovanje i pružanje besplatne pravne pomoći u prostorijama opštinskog odbora na opštini Palilula (objava na instagram i fejsbuk naogu SNS-a, od dana 15. aprila, Palilula).
- Korišćenje javnih resursa u svrhu promocije stranke - zloupotreba javnih resursa (Objavljivanje spota na zvaničnoj fejsbuk stranici SNS-a o radovima na uređenju obale Save u kojem se može videti mehanizacija JVP "Srbijavode" i radnici u zvaničnoj uniformi, dok u uglu snimka sve vreme stoji logo političke stranke SNS-a, objava od dana 23. aprila, Novi Beograd).
- Objavljivanje promotivnog spota na zvaničnoj fejsbuk stranici SNS Voždovac o rekonstrukciji vrtića (objava na fejsbuk stranici, dana 10. maja, Voždovac).
- Objavljivanja promotivnog spota o raščišćavanju obale Save na Novom Beogradu kojem su prisustvovali Goran Puzović - direktor JBP Srbijavode i Irene Vujović - Ministarka za zaštitu

¹⁵⁰ Prva inicijativa za nadzor Poverniku podneta je zbog spornog promotivnog spota Srpske napredne stranke u kojem su prikazane lične karte birača koji potpisuju podršku izbornoj listi. Druga inicijativa je podneta zbog objave Vladimira Đukanovića u kojem je objavio ovlašćenje izborne komisije opštine Vračara, u kojem su obelodanjeni matični brojevi posmatrača Crte.

životne sredine, na zvaničnoj instagram stranici SNS Novi Beograd (objava na instagram stranici, od dana 28. aprila, Novi Beograd).

- Organizovanje humanitarnih aktivnosti odnosno humanitarnog turnira i podele dresova deci lokalnom fudbalskom klubu u Obrenovcu (objava na instagram i fejsbuk stranici, od dana 2. i 3. maja, Obrenovac).

- Korišćenje projekata gradske uprave u oblasti školstva za promotivne političke svrhe (objava na fejsbuk i instagram stranici od 10. maja, Novi Beograd).

- Organizovanje humanitarnih aktivnosti, odnosno zbog ponovne podele dresova deci u lokalnim fudbalskim klubovima u Obrenovcu, u svrhu promocije političke stranke i izborne liste (objava na instagram i fejsbuk stranici, od dana 12. maja, Obrenovac).

- Organizovanje humanitarnih aktivnosti, konkretno, u vidu poklanjanja televizora jednom domaćinstvu u Mladenovcu (objava na fejsbuk i instagram stranici, od dana 10. maja, Mladenovac).

- Korišćenja infrastrukturnih projekata realizovanih od strane javnih sredstava u opštini Čukarica za promociju političke stranke (objava na instagram stranici, od dana 21. maja, Čukarica).

- Korišćenja infrastrukturnih projekata realizovanih od strane javnih sredstava u opštini Savski venac za promociju političke stranke. U promotivnom spotu se pojavljuje i lice koje je kandidat za odbornika (objava na instagram stranici, od dana 20. maja, Savski venac).

- Organizovanje humanitarnih aktivnosti u obliku pružanja pomoći domaćinstvima u Mladenovcu (objava na instagram stranici, od dana 21. maja, Mladenovac).

- Organizovanje humanitarnih aktivnosti u vidu poklanjanja bicikla jednoj porodici na Paliluli (objava na instagram stranici, od dana 16. maja, Palilula).

- Korišćenja infrastrukturnih projekata realizovanih od strane javnih sredstava u opštini Barajevo za promociju političke stranke (objava na instagram stranici, od dana 21. maja, Barajevo).

- Korišćenja infrastrukturnih projekata realizovanih od strane javnih sredstava u opštini Čukarica za promociju političke stranke. U promotivnom spotu se pojavljuje i lice koje je funkcioner i kandidat za odbornika (objava na instagram stranici, od dana 21. maja, Čukarica).

- Korišćenja infrastrukturnih projekata realizovanih od strane javnih sredstava u opštini Surčin i ulaganja u školstvo u opštini Sopot za promociju političke stranke (objava na instagram stranici, od dana 20. i 21. maja, Surčin i Sopot).

- Organizovanje humanitarnih aktivnosti, odnosno zbog ponovne podele dresova deci u pet lokalnih fudbalskih klubova u Obrenovcu, u svrhu promocije političke stranke i izborne liste (objava na instagram i fejsbuk stranici, od dana 14, 15. i 16. maja, Obrenovac).

- Korišćenje projekata finansiranih iz javnih sredstava koji se odnose na davanje pomoći roditeljima za decu, u cilju promovisanja političke stranke SNS (objava na instagram nalogu od dana 18. maja, Barajevo).

- Korišćenje projekata finansiranih iz javnih sredstava koji se odnose na izgradnju vrtića u Grockoj, u cilju promovisanja političke stranke SNS (objava na instagram nalogu, od 19. maja, Grocka).
- Korišćenje projekata finansiranih iz javnih sredstava, odnosno korišćenje subvencija gradske opštine Lazarevac u cilju promovisanja političke stranke SNS (objava na instagram nalogu, od 17. maja, Lazarevac).
- Korišćenje projekata finansiranih iz javnih sredstava, konkretno korišćenje dodele besplatnih udžbenika za decu na teritoriji Beograda u cilju promovisanja političke stranke SNS(objava na instagram nalogu, od dana 17. maja, Stari grad).
- Korišćenje infrastrukturnih projekata iz javnih sredstava, konkretno znamenitosti različitih gradova, koje su finansirane ili će biti finansirane iz javnih sredstava, o kojima govori nosilac liste i član predsedništva SNS-a Aleksandar Vučić u cilju promovisanja političke stranke SNS i izborne liste (objava na instagram nalogu, od 16. maja, Voždovac).
- Korišćenje infrastrukturnih projekata finansiranih iz javnih prihoda, tačnije železničku stanicu Prokop, u cilju promovisanja političke stranke SNS (objava na instagram nalogu, od dana 16. maja, Savski venac).
- Organizovanje humanitarnih aktivnosti, odnosno zbog poklanjanja više paketa pomoći porodici u cilju promovisanja političke stranke SNS. Aktivnosti je prisustvovala i Dragana Knežević kandidatkinja za lokalne izbore (objava na instagram nalogu, od dana 16. maja, Lazarevac).

Šest prijava podneto je zbog zloupotrebe javne funkcije i zloupotrebe javnih resursa u kampanji, odnosno kršenja Zakona o sprečavanju korupcije:

- Prijava protiv Jelene Tanasković, ministarke poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, članice Upravnog odbora fonda za razvoj Republike Srbije i članice političke stranke SNS, zbog korišćenja svoje javne funkcije za promociju SNS-a, kada je prilikom posete jednog poljoprivrednog gazdinstva dok je pričala o pomoći države ujedno i promovisala izbornu listu "Aleksandar Vučić - Beograd sutra".
- Prijava protiv Bojana Bovana, predsednika opštine Novi Beograd i člana političke stranke SNS-a zbog korišćenja svoje javne funkcije u cilju promocije SNS-a, na način da je koristio zvaničnu internet stranicu opštine za promociju izborne liste "Aleksandar Vučić - Beograd sutra".
- Prijava protiv Bojana Stevića, predsednika gradske opštine Lazarevac i kandidata na izornoj listi SNS-a jer je zloupotrebio svoju javnu funkciju kada je u razgovorima sa građanima govorio o realizovanim projektima i o onim koji će se realizovati iz budžeta GO Lazarevac promovišući političku stranku.
- Prijava protiv Milorada Grčića, pomoćnika predsednika gradske opštine Obrenovac i član političke stranke SNS zbog zloupotrebe svoje funkcije kada je prilikom govora o uspesima vlasti u oblasti igradnje i asfaltiranja puteva promovisao političku stranku SNS.

- Prijava protiv Miroslava Čučkovića, pomoćnika gradonačelnika grada Beograd i kandidata na izbornoj listi SNS zbog zloupotrebe svoje funkcije kada je govorio o asfaltiranim putevima i promovisao političku stranku SNS.

- Prijava protiv Aleksandra Šapića, predsednika privremenog organa grada Beograda i kandidata za odbornika, zbog zloupotrebe svoje funkcije jer je na svom službenom instagram nalogu koristio projekte finansirane od strane javnih prihoda gradske uprave zarad promovisanja političke stranke SNS i izborne liste "Aleksandar Vučić - Beograd sutra".

9.2. Prijave Regulatornom telu za elektronske medije

Crta je u vezi sa povredama obaveza učinjenim tokom izborne kampanje REM-u podnela petnaest prijava. Od toga podnete su protiv komercijalnih televizija sa nacionalnom pokrivenošću: sedam protiv TV Pink i tri protiv TV Happy. Od preostalih pet, tri prijave podnete su protiv lokalne televizije TV Pančevo, jedna protiv Studio B i jedna protiv TV Informer.

Protiv televizije Pink podneto je sedam prijava i to zbog:

- Prikazivanja sadržaja u kojem su iskorišćene izjave Nataše Kandić, Biljane Đorđević i Marinike Tepić u cilju njihovog predstavljanja u izrazito negativnom kontekstu, čime su pružalac medijske usluge povredio svoje obaveze zabrane govora mržnje, povrede dostojanstva ličnosti i prava na autentičnost lica na koje se odnosi informacije i jednostranog napada na lice (sadržaj prikazan 11. aprila).

- Prikazivanja sadržaja u kojem je izjava aktivistkinje Aide Ćorović zlonamerno interperetirana i povezana sa izjavama Nataše Kandić, Biljane Đorđević i Marinike Tepić o genocidu u Srebrenici, na način da je pružalac medijske usluge povredio svoju obavezu zabrane govora mržnje, poštovanja prava na autentičnost lica na koje se informacija odnosi i zabrane jednostranog i ponovljenog napada na lice na koje se informacija odnosi (sadržaj prikazan 13. i 14. aprila).

- Prikazivanja priloga u okviru emisija "Nacionalni dnevnik" i "Minut dva" o Savi Manojloviću u kojem je uz video zapis Save Manojlovića iz gostovanja u emisiji "Utisak nedelje", umesto njegovih autentičnih izjava integrisana glasovna naracija koja zvuči kao glas Save Manojlovića a zapravo je generisana upotrebom veštačke inteligencije, čime je pružalac medijske usluge povredio svoje obaveze istinitog i objektivnog izveštavanja, zabrane zloupotrebe lakovernosti gledalaca, povrede obaveze poštovanja prava na privatnost i povrede obaveze koje se odnose na izbornu kampanju (sadržaj prikazan 13. i 14. maja).

- Prikazivanja priloga u emisiji "Nacionalni dnevnik" u kojem je vođena negativna kampanja protiv predstavnika dela opozicije, čime je pružalac medijske usluge povredio svoju obavezu istinitog, objektivnog, potpunog i blagovremenog informisanja (sadržaj prikazan 26. i 27. aprila)

- Prikazivanja priloga u emisiji "Nacionalni dnevnik" u kojem je vođena negativna kampanja protiv predstavnika dela opozicije, čime je pružalac medijske usluge povredio svoju obavezu istinitog, objektivnog, potpunog i blagovremenog informisanja (sadržaj prikazan 27. aprila).

- Prikazivanja priloga o Rezoluciji o genocidu u Srebrenici u emisiji "Nacionalni dnevnik", koji je prikazan u cilju vođenja negativna kampanja protiv predstavnika opozicije Dobrice Veselinovića, čime je pružalac medijske usluge povredio svoju obavezu istinitog, objektivnog, potpunog i blagovremenog informisanja (sadržaj prikazan 28. aprila).

- Povrede zabrane objavljivanja političkog oglašavanja u centralnim informativnim emisijama (sadržaj prikazan 18. - 24. maja).

Protiv televizije Happy podnete su tri prijave i to zbog:

- Prikazivanja sadržaja u kojem je gost emisije Vojislav Šešelj koristeći uvrede povredio dostojanstvo ličnosti političke aktivistkinje Aleksandre Jerkov i profesora Tanasija Marinkovića i Miodraga Jovanovića, čime je pružalac medijske usluge povredio svoje obavezu zabranu govora mržnje i povrede dostojanstva ličnosti (sadržaj prikazan 26. aprila)

- Povrede zabrane objavljivanja političkog oglašavanja u centralnim informativnim emisijama (sadržaj prikazan 18. - 24. maja)

- Povrede obaveze pružaoca medijske usluge koje se odnose na izbornu kampanju, kada je državnom sekretaru u Ministarstvu državne uprave i lokalne samouprave Đorđe Dabiću omogućeno da u ulozi državnog funkcionera vrši promociju izborne liste koju podržava (sadržaj prikazan 3. maja)

Protiv televizije Pančevo i to zbog:

- Prikazivanja sadržaja u okviru informativne emisije "Brze vesti" u kojem je vođena izrazito negativna kampanja protiv nosioca liste i kandidata Save Manojlovića, zbog čega je pružalac medijske usluge povredio svoje obaveze u odnosu na izbornu kampanju i obaveze obezbeđivanja prava na istinito, objektivno, potpuno i blagovremeno informisanje (sadržaj prikazan 14. i 15. maja)

- Povrede obaveze pružaoca medijske usluge koje se odnose na izbornu kampanju, kada je u prilogima prikazanim 9. i 11. maja, u okviru izbornog programa, izveštavano o poseti gradonačelnika Pančeva izgradnji nove zgrade pančevačke gimnazije, postavljanju novog dečjeg igrališta u koje je zvanično posetila gradska menadžerka kao i o renoviranju svečane sale Doma kulture u Banatskom Novom selu, kojem su takođe prisustvovali javni funkcioneri.

- Prikazivanja priloga u emisiji "Velike vesti" koji je označen kao izborni program, u kojem je zloupotrebjeno učešće dece u programu u političke svrhe i prikazivanja aktivnosti javne funkcionerke, koja je ujedno i kandidatkinja na proglašenoj izbornoj listi, čime je pružalac

medijske usluge povredio obaveze koje se odnose na izbornu kampanju i povredio zabranu zloupotrebe učešća maloletnika u programu u političke svrhe (sadržaj prikazan 22. maja).

Protiv televizije Studio B podneta je jedna prijava i to zbog:

- Prikazivanja priloga u okviru informativne emisije "Brze vesti" u kojem je nosilac liste i kandidat na izborima Savo Manojlović izvrnut izrazito negativnoj kritici, čime je pružalac medijske usluge povredio obaveze koja se odnose na izbornu kampanju i obavezu obezbeđivanja istinitog, objektivnog, potpunog i blagovremenog informisanja (sadržaj prikazan 14. i 15. maja).

Protiv televizije Informer podneta je jedna prijava i to zbog:

- Prikazivanja priloga u informativnoj emisiji "Kolegijum" u kojem je nosilac liste i kandidat na izborima Savo Manojlović izvrnut izrazito negativnoj kritici, čime je pružalac medijske usluge povredio obaveze koja se odnose na izbornu kampanju i obavezu obezbeđivanja istinitog, objektivnog, potpunog i blagovremenog informisanja (sadržaj prikazan 14. maja).

Metodologija

Crta u svojstvu nezavisne domaće posmatračke misije prati celokupan izborni proces za izbor odbornika Skupštine Grada Beograda 2. juna 2024. godine, po međunarodnim standardima za nestranačko i nepristrasno posmatranje izbora: Deklaraciji o principima za međunarodno posmatranje izbora,¹⁵¹ Kodeksu ponašanja za međunarodne posmatrače izbora, Deklaraciji o principima za nepartijsko posmatranje izbora od strane građanskih organizacija¹⁵² i Kodeksu ponašanja za nepartijske posmatrače.

Metodologija posmatranja izbora obuhvata tri perioda: pre izbornog dana (dugoročno posmatranje), posmatranje izbornog dana (kratkoročno posmatranje) i period nakon izbornog dana. Metodologija posmatranja tokom svake faze omogućava Posmatračkoj misiji Crte da na dnevnom nivou prikuplja i obrađuje relevantne informacije o kampanji koja je vođena za izbor odbornika Gradske skupštine Grada Beograda.

Dugoročno posmatranje izbora

Tim dugoročnog posmatranja broji skoro 50 članova koji posmatra i analizira pravni okvir, izbornu administraciju, sve faze izbornog procesa do izbornog dana - uključujući proces kandidovanja, utvrđivanja biračkih mesta, kretanje i zaključenje broja birača, itd. - kampanju na terenu i u medijima, izveštavaju javnost na osnovu nalaza posmatranja i pružaju pravnu podršku građanima da ostvare svoja prava.

Pravni tim Posmatračke misije Crte prati sve sednice Gradske izborne komisije Grada Beograda. Ovakav pristup omogućava sveobuhvatan uvid u organizovanje i sprovođenje izbora, kao i procesne i pravne postupke u zaštiti izbornog prava, postupke ponavljanja izbora, i utvrđivanje konačnih rezultata.

Poseban tim za dugoročno posmatranje izbora na terenu prati aktivnosti političkih stranaka, aktivnosti lokalnih vlasti i najviših javnih funkcionera. Tim od 14 posmatrača prikuplja podatke praćenjem društvenih mreža, obilaskom događaja i kroz razgovore sa građanima, predstavnicima institucija i drugim relevantnim akterima. Od raspisivanja izbora do kraja aprila Crtini posmatrači su zabeležili preko 2000 aktivnosti političkih stranaka, predstavnika vlasti i najviših javnih funkcionera u Beogradu. Crtin tim dugoročnih posmatrača na terenu je obavio više od 70 intervjua sa građanima i drugim relevantnim akterima.

Monitoring medija Posmatračke misije Crte podrazumeva praćenje zastupljenosti različitih političkih aktera i način izveštavanja o političkim akterima. U periodu od 3. aprila do 19. maja 2024. godine, Crtini posmatrači su analizirali više od 2.750 minuta programa centralnih vesti pet televizija sa nacionalnom pokrivenošću. Cilj je razumevanje prisustva i kvaliteta političkog

¹⁵¹ National Democratic Institute, "Declaration of Principles for International Election Observation and Code of Conduct for International Election Observers", 27. oktobar 2005, <https://link.crta.rs/nc>

¹⁵² National Democratic Institute, "Declaration of Global Principles for Nonpartisan Election Observation and Monitoring by Citizen Organizations and Code of Conduct for Nonpartisan Citizen Election Observers and Monitors", 3. april, 2012, <https://link.crta.rs/nd>

pluralizma u medijima i nivoa medijske profesionalnosti u odnosu na sve aktere na političkoj sceni. Crtini posmatrači, obučeni po najvišim međunarodnim standardima za posmatranje medija u izbornom procesu, posmatraju centralne vesti televizija sa nacionalnom pokrivenošću: RTS 1, TV Pink, TV Prva, TV Happy i TV B92.

Zastupljenost političkih aktera se meri beleženjem osnovne jedinice - sekunde koju je svakom političkom akteru posvetila svaka posmatrana televizija. Tonalitet političkih aktera se određuje na trostepenoj skali od negativnog do pozitivnog. Negativan tonalitet odražava napadanje ili neprijateljsko ili nepovoljno izveštavanje o političkom akteru, neutralan tonalitet iznošenje činjenica bez napadačkog ili afirmativnog izveštavanja, dok pozitivan tonalitet odražava afirmativno i navijačko izveštavanje o političkom akteru. Merene su i sekunde koje su politički akteri imali u aktivnoj i pasivnoj ulozi. U aktivnoj ulozi politički akter je prisutan u video-tonskom obraćanju iz prvog lica, dok u pasivnoj o političkom akteru govore novinari, voditelji, prezenteri ili drugi učesnici programa. Detaljnu metodologiju posmatranja medija možete pročitati na sajtu Crte.¹⁵³

O Posmatračkoj misiji Crte

Crta je nezavisna, nestranačka organizacija civilnog društva posvećena razvoju demokratske kulture i građanskog aktivizma. Kreiranjem predloga javnih politika, zastupanjem principa odgovornog ponašanja vlasti i državnih institucija i edukacijom građana o njihovim političkim pravima Crta se zalaže za uspostavljanje vladavine prava i razvoj demokratskog dijaloga.

Od 2016. godine Crta se bavi posmatranjem izbora na nacionalnom i lokalnom nivou. Crta koordinira rad mreže "Građani na straži," koja broji više hiljada građana osposobljenih da nadziru regularnost glasanja. Kontinuirana borba za unapređenje uslova za poštene i slobodne izbore je kičma svih Crtinih aktivnosti.

Crta izbore posmatra u skladu sa međunarodnim standardima i pravilima građanskog posmatranja. Crta je od 2016. godine pratila sve nacionalne (parlamentarne i predsedničke), i beogradske izbore kao i lokalne izbore u Zaječaru i Pećincima 2017. godine, u Lučanima 2018. godine.

Crtini nalazi i preporuke iz prethodnih izbornih procesa komplementarni su sa nalazima i preporukama međunarodne posmatračke misije OEBS/ODHIR. Zbog poštovanja međunarodnih standarda za nezavisno, građansko posmatranje izbora Crta je članica Evropske mreže organizacija koje se bave posmatranjem izbora ([ENEMO](#)) kao i Globalne mreže organizacija koje se bave posmatranjem izbora ([GNDEM](#)).

Za više informacija kontaktirajte Jovanu Đurbabić na e-mail: jovana.djurbabic@crt.rs

¹⁵³ Crta, "Metodologija monitoringa medija političkog pluralizma", <https://link.crt.rs/3c>